

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5'2022

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2022.5>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2022 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.05.2022

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 7 від 18 травня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2022
© "Економіка. Фінанси. Право",
2022

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 5'2022

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2022.5>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 7 of May 18, 2022). Full or partial reprint of the materials

of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.05.2022

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2022
© "Economics. Finances. Law",
2022

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Величко Олена Георгіївна, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Потішняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Бригінець Олександр Олексійович, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Скоржевська-Амберг Малгожата, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна"; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування, Маріупольський державний університет; суддя у відставці (Україна)

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна (Україна)

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr V. Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana A. Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena H. Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii M. Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna I. Krystopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii M. Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Yevheniia S. Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena M. Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii A. Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor V. Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla V. Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr O. Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor I. Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii F. Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor V. Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii O. Yarovyii, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration department, Mariupol State University; retired judge (Ukraine)

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko (Ukraine)

Issue Editor: Anna O. Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

РАЄВНЄВА О.В., БРОВКО О.І. Дослідження факторів впливу на криміногенну поведінку людини	5
ГЛОБА А.О. Форс-мажор та особливості його застосування суб'єктами господарювання в договірних зобов'язаннях на період воєнного стану в Україні	10
СИТНИК Н.С., СКИДАН У.І. Вплив COVID-19 на фінансову безпеку територіальних громад	14
ЧЕРНИШОВА Л.І., БОРИСЕНКО Д.В. Оптимізація логістичних бізнес-процесів для посилення конкурентних переваг підприємства	19
ІНТЕРВ'Ю, АНАЛІТИКА, КОНСУЛЬТАЦІЇ	
Дайджест новацій законодавства та оподаткування	25

CONTENTS

O. RAIEVNIEVA, O. BROVKO. Study of factors of influence on criminal human behavior	5
A. HLOBA. Force major and peculiarities of its application by business entities in contractual obligations during the martial law in Ukraine	10
N. SYTNYK, U. SKYDAN. Impact of COVID-19 on financial security of territorial communities	14
L. CHERNYSHOVA, D. BORYSENKO. Optimization of logistics business processes to strengthen the company's competitive advantages	19
INTERVIEWS, ANALYTICS, CONSULTATIONS	
Digest of innovations of legislation and taxation	25

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2022.5.1>
УДК 343.92

Олена Валентинівна **РАЄВНЄВА**

д.е.н., професор, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0260-4249>
e-mail: olena.raev@gmail.com

Ольга Іванівна **БРОВКО**

к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0136-9355>
e-mail: ol.iv.brovko@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА КРИМІНОГЕННУ ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Проведено дослідження з визначення факторів, які мають вплив на криміногенну поведінку людини та доведено, що особливій уваги потребують соціально-економічні чинники. За результатами компаративного аналізу сформовано первинний перелік факторів: кількість безробітних, середньомісячна заробітна плата, індекс споживчих цін, обсяг реалізованої промислової продукції, оборот роздрібної торгівлі, індекс промислової продукції, природне зменшення населення та кількість облікованих кримінальних правопорушень та доведено що найбільший вплив на криміногенну поведінку впливає середньомісячний рівень заробітної плати та валовий внутрішній продукт на душу населення. За результатами проведено дослідження запропоновано перелік напрямів, які мають позитивний вплив на криміногенну ситуацію у країні.

Ключові слова: фактори, злочинність, злочинна поведінка, криміногенна ситуація, соціально-економічні фактори

ВСТУП

Розвиток нових форм злочинності, зумовлених формуванням та розвитком цифрового суспільства, а також сучасних методів її дослідження сприяв формування принципово нових підходів до пізнання взаємозалежностей між кількістю виявлених злочинів та факторами їх виникнення. Під факторами у сфері кримінології розуміють чинники впливу (предиктори, детермінанти), тобто ті аспекти впливу на злочинність, що діють у різних напрямках без можливості уточнення, яким саме є цей вплив.

Злочинність, з одного боку, зумовлюється різними суспільними процесами, а з іншого – сама впливає на них відповідно, переважно негативно. Виклики сьогодення, які становлять загрозу суспільній безпеці України, змушують додатково осмислити взаємозв'язок між зазначеними явищами. Поява нових форм злочинних проявів, зокрема таких як тероризм, екстремізм, організована озброєна злочинність, кіберзлочинність, нелегальна міграція й торгівля людьми, загострення низки негативних суспільних явищ, таких як алкоголізм, наркоманія, проституція, безробіття, інфляція, які так чи інакше впливають на розшарування населення за рівнем їх добробуту та формування криміногенної ситуації у країні, потребують створення систем моніторингу криміногенної ситуації як в окремих країнах, так і у регіоні світу на підставі поглибленого аналізу факторів, що спричиняють її. Тобто моделювання взаємовідносин між дією безлічі обставин, чинників, причин та криміногенною поведінкою особи є актуальним завданням дослідження соціально-економічного рівня життя суспільства.

Дослідженням сутності криміногенної поведінки та вивченням факторів впливу на злочинність займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких доцільно виділити таких: Ю. Антонян, О. Бандурка, А. Волкова, О. Джука, С. Єфремов, В. Соболев, М. Хавронюк та ін. Однак на сьогодні залишається

невирішеним питання визначення остаточного переліку факторів впливу на криміногенну поведінку людей, які потребують додаткового дослідження та вивчення. Усе це підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

МЕТА статті – дослідження переліку та ступеня впливу факторів на криміногенну поведінку людини з урахуванням характеру проявів соціально-економічних процесів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною базою дослідження та визначення ступеню впливу факторів на криміногенну поведінку є праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні Інтернет-джерела.

У проведенні дослідження використовувались методи: морфологічний та компаративний аналіз – дослідження наукових матеріалів задля формування початкового переліку факторів впливу на злочинність; кореляційний аналіз – виявлення факторів, які мають найбільший вплив на криміногенну поведінку; регресійний аналіз – визначення характеру впливу факторів на криміногенну поведінку людини у країні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналізуючи існуючу криміногенну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що протягом останніх років спостерігається тенденція до зменшення кількості злочинів. Визначення причин злочинності – це головна й чи не найскладніша задача з усіх наявних у кримінологічній науці. Її важливість обумовлюється тим, що у разі розкриття причин злочинності в сучасному суспільстві з'явиться можливість розробити та здійснити ефективні державні заходи боротьби з цим негативним явищем. Однак ця проблема й до цього часу не знайшла однозначного вирішення через наявність багатьох причин, які обумовлюють дане явище та перманентно змінюються відповідно до нових умов суспільного життя, науково-технічного прогресу в напрямі

діджиталізації всіх сфер діяльності людини, геополітичних ігор. Незважаючи на різноманіття злочинів, усі вони разом утворюють єдине негативне соціальне явище, яке має бути відслідковуватися заздалегідь, що потребує створення ефективної системи моніторингу на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до цього в роботі запропоновано алгоритм, метою якого є визначення факторів та ступеня їх впливу на криміногенну поведінку людини (рис. 1).

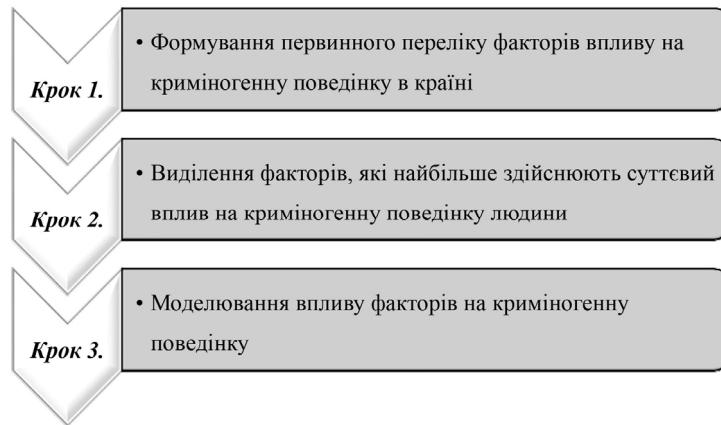

Рис. 1. Алгоритм моделювання впливу факторів на криміногенну поведінку людини [побудовано авторами]

До зовнішніх факторів, які мали вплив на скоєння злочину відносяться несприятливі умови морального формування особи злочинця, а до внутрішніх причин – соціально негативні погляди, інтереси, установки та орієнтації.

Однак окрім такої класифікації багато вчених виділяють три рівні факторів:

– соціальні, економічні, політичні: носять загальний характер та не пов'язані з конкретним видом злочину, однак вони здійснюють вплив на всі процеси, що відбуваються у суспільстві;

– територія злочину, фізичні характеристики об'єкта, тимчасові фактори (а саме зовнішні умови злочину, які на відміну від причин мають тимчасовий характер), матеріальні умови тощо. Дані фактори носять локальний характер і пов'язані з особливостями конкретного місця та регіону;

– особистісні, безпосередньо пов'язані з особою злочинця та жертви.

Однак саме дія макроекономічних показників означених факторів чинить всеохоплюючий та показовий вплив на різні види злочинів. Це такі, як індивідуальний вплив на формування злочинної мотивації; загальний вплив на структуру злочинності та на рівень злочинності корисливого та корисливо-насиленницького спрямування; загальний та індивідуальний вплив на характер та результати запобігання злочинності і ресоціалізацію засуджених тощо.

Особливе місце серед них займають соціально-економічні фактори впливу, що залежать від стану та структури злочинності, а саме від детермінантів регіональної злочинності, що зумовлюють кількісно-якісні зміни ситуації злочинності як на регіональному, так й на національному рівнях.

Так, В.М. Бесчастний серед соціально-економічних факторів, що мають виражений зв'язок із кримінальною поведінкою населення, виділяє: нестабільність економіки, індекс споживчих цін (на продукти

Розглянемо кожний крок алгоритму, поданий на рис. 1.

Крок 1. Формування переліку факторів впливу на криміногенну поведінку у країні. Аналіз літературних джерел [1–6, 8, 9] дозволив зробити узагальнюючу класифікацію факторів, які мають безпосередній вплив на криміногенну поведінку та поділити їх на зовнішні та внутрішні фактори.

харчування, комунальні послуги, предмети домашнього вжитку, побутову техніку, поточне утримання житла, охорону здоров'я); зниження реальних доходів населення; зростання безробіття; зниження рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення [2].

О.М. Гумін стверджує що найбільший вплив на криміногенну поведінку здійснює вплив такий фактор, як безробіття, тобто серед насильницьких злочинців постійно збільшується контингент осіб, що не навчаються, не займаються трудовою або іншою соціально корисною діяльністю, хоча і мають для цього об'єктивні можливості. Це впливає на формування мотиваційної сфери злочинця [5].

О.О. Білоусова акцентує, що значний вплив на зміцнення позицій кримінальних формувань у регіонах спричиняє зокрема і такий фактор як нестабільність економіки [3].

Іноземні вчені (Л.Г. Алвеш, Х.В. Рібейро, Е.К. Ленці, Р.С. Мендес) стверджують, що на криміногенну поведінку мають вплив такі фактори, як: валовий внутрішній продукт на душу населення, рівень доходів та кількість чоловічого населення у кримінально активному віці, дитяча праця, кількість населення похилого віку, кількість жіночого населення, неграмотність, погані санітарні умови проживання, рівень безробіття тощо [8, 9].

Так, проведений монографічний та компаративний аналіз літературних джерел дозволив дійти висновку, що від окремих соціально-економічних факторів залежить рівень криміногенної ситуації у країні. У табл. 1 наведено перелік соціально-економічних факторів, які мають вплив на криміногенну поведінку.

Крок 2. Виділення факторів, які мають найбільший домінуючий вплив на криміногенну поведінку. На цьому кроці проводиться вибір показників на основі коефіцієнта парної кореляції, що характеризує тісноту зв'язку між відповідними змінними за умови, що інші також змінюють свої значення разом з ними. Коефіцієнт парної кореляції розраховується за формулою (1):

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}, \quad (1)$$

де x_i , y_i – значення рівнів факторної і результативної ознак; $\bar{x}$, $\bar{y}$ – середні значення рівнів ознак.

Критеріальні межі коефіцієнта парної кореляції наведено у табл. 2. Тобто чим вище значення показника, тим сильніше зв'язок між криміногенною поведінкою людини та обраними факторами, що її зумовлюють.

У дослідженні в якості впливових обираються ті показники, значення коефіцієнта парної кореляції яких перевищує 0,7.

Результати розрахунку коефіцієнту парної коре-

ляції наведено у табл. 3.

Аналізуючи дані, подані у табл. 3, можна зробити висновок, що найбільший тісний прямий зв'язок спостерігається між кількістю зареєстрованих злочинів та середньомісячною заробітною платою ($R=0,825$) та ВВП на душу населення ($R=0,723$).

Крок 3. Моделювання впливу факторів на криміногенну поведінку. Оскільки проведені дослідження підтвердили, що соціально-економічні фактори мають вплив на кількість скоєних злочинів, тому для формування ефективних управлінських рішень з покращення криміногенної ситуації у країні пропонується проаналізувати, які саме соціально-економічні фактори здійснюють найбільш суттєвий вплив. Результати побудови моделі подано у табл. 4.

Таблиця 1 – Перелік соціально-економічних факторів впливу на криміногенну поведінку
[сформовано авторами за даними 6]

Рік	Кількість безробітних у віці 15-70 років, тис. осіб (X_1)	Середньомісячна заробітна плата, грн (X_2)	Індекс споживчих цін (%) (X_3)	Обсяг реалізованої продукції, млрд грн (X_4)	Кількість осіб у ЗВО, тис. (X_5)	ВВП на душу населення, тис. грн (X_6)	Кількість зареєстрованих злочинів (Y), тис.
2011	20893	2648	104,6	4302,627	2129,8	28,8139	520,218
2012	20851,2	3041	99,8	4563,794	1954,8	30,9125	447,147
2013	1510,4	3282	100,5	4437,33	1824,9	31,9887	563,56
2014	1847,6	3480	124,9	4608,98	1723,7	35,934	529,139
2015	1654,7	4195	143,3	5716,43	1438	46,2102	565,182
2016	1678,2	5183	112,4	6877,08	1375,2	55,8535	592,604
2017	1698	7104	113,7	8467,03	1369,4	70,2243	523,911
2018	1578,6	8865	109,8	10148,85	1330	84,192	487,133
2019	1487,7	10496,82	104,1	10725,44	1322,3	94,5898	444,13
2020	1674,2	12438	105	11285,58	1266,1	100,4325	3335

Таблиця 2 – Критерії вибору показників [7]

Значення коефіцієнту парної кореляції	Вид зв'язку між показниками
$r \leq 0,5$	зв'язок слабкий
$0,5 \leq r \leq 0,7$	зв'язок середній
$r > 0,7$	зв'язок сильний

Таблиця 3 – Розрахунок коефіцієнту парної кореляції [розраховано авторами]

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	Y
X_1	1						
X_2	-0,493	1					
X_3	-0,374	-0,197	1				
X_4	-0,505	0,983	-0,164	1			
X_5	0,802	-0,796	-0,262	-0,838	1		
X_6	-0,538	0,988	-0,130	0,997	-0,854	1	
Y	-0,186	0,825	-0,155	0,502	-0,353	0,723	1

Таблиця 4 – Результати побудови економіко-математичної моделі [розраховано авторами]

	b^*	Std. Err. of b^*	b	Std. Err. of b	p-value
Intercept			1125,158	0,153150	0,045717
X_2	4,51047	1,204673	1,157	0,003107	0,007223
X_6	-3,93305	1,204673	-126,971	0,002362	0,013772

Так, економіко-математична модель впливу соціально-економічних факторів на кількість зареєстрованих злочинів має вигляд:

$$\begin{aligned} \text{Кількість зареєстрованих злочинів} = \\ = 1125,158 + 1,157 \times X_2 - 126,971 \times X_6 \end{aligned}$$

За результатами побудови регресійної моделі коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2=0,858$, тобто це підтверджує її адекватність та вплив незалежних факторів на залежну.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що на сьогодні формування криміногенної ситуації обумовлюється низкою чинників, насамперед економічного та соціального спрямування. Стабілізація криміногенної ситуації за визначними напрямками безумовно матиме позитивний вплив на оперативну обстановку в державі. Серед таких напрямків зменшення кількості злочинів доцільно виділити:

а) мінімізація розчарованості і стресу громадян (збільшення розміру заробітної плати; зменшення цін на продукти споживання; підвищення морального духу людей; спрощення вимог до працевлаштування, зменшення вимог до кредитування та ліцензування);

б) відвернення спорів (недопущення провокацій вболівальниками різних команд; скорочення інтервалу

руху громадського транспорту, особливо в дні, коли відбуваються розважальні або спортивні заходи);

в) скорочення емоційного збудження (розширення судової практики заборони педофілам та іншим категоріям злочинців наблизитись на визначену відстань до шкіл, дитячих садків; відстрочка у часі легального придбання вогнепальної зброї потенційним покупцем – для недопущення реалізації можливої сформованої мотивації на вбивство конкретної особи);

г) нейтралізація негативного тиску однолітків (запровадження практики позитивного впливу школярами й молодиками на своїх друзів з метою недопущення ними водіння в п'яному стані, вживання наркотиків і алкоголю; навчання психологами й педагогами батьків правильному спілкуванню з власними дітьми й недопущення з боку останніх адиктивних і протиправних форм поведінки);

д) відмова від наслідування (швидке усунення наслідків вандалізму зменшує ймовірність його повторності; обмеження батьками доступу до перегляду їх дітьми фільмів зі сценами насильства, жорстокості або кінострічок еротичного змісту; блокування на домашніх комп'ютерах сайтів, що не рекомендуються для перегляду підлітками; завантаження спеціалізованих програм і додатків на смартфон дитини з метою моніторингу переглянутих нею сайтів в Інтернеті тощо).

Список використаних джерел

1. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015.–515 с.
2. Бесчастний В.М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2018. 396 с
3. Білоусова О.О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 227 с.
4. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В.В. Голіна та ін. Харків: Право, 2017. 195 с.
5. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 628 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Економетрика / І.І. Елісеева та др. М.: Проспект, 2010. 288 с
8. Alves L.G., Ribeiro H.V., Lenzi E.K., Mendes R.S. Distance to the scaling law: a useful approach for unveiling relationships between crime and urban metrics. *PLoS One*. 2013. № 8(8). pp. 1–8.
9. Hojman D.E. Inequality, unemployment and crime in Latin American cities. *Crime, Law and Social Change*. 2004. №41(1). pp. 33–51.

References

1. Babenko A.M. Regional crime in Ukraine: patterns, determination and prevention: diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.08. Zaporizhzhia, 2015. 515 p. (in Ukrainian)
2. Beschastnyi V.M. Theory and practice of criminological support of crime prevention in Ukraine: diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.08. Kryvyi Rih, 2018. 396 p. (in Ukrainian)
3. Bilousova O.O. Criminological model of combating crime in Ukraine: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kharkiv, 2012. 227 p. (in Ukrainian)
4. Publicity in crime prevention and counteraction: domestic and international experience: monograph / V.V. Holina et.al. Kharkiv: Pravo, 2017. 195 p. (in Ukrainian)
5. Humin O.M. Criminal violent behavior of a person: theoretical and applied aspects: diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.08. Lviv, 2010. 628 p. (in Ukrainian)
6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
7. Econometrics / I.I. Eliseyeva et.al. Moscow, 2010. 288 p. (in Russian)
8. Alves L.G., Ribeiro H.V., Lenzi E.K., Mendes R.S. Distance to the scaling law: a useful approach for unveiling relationships between crime and urban metrics. *PLoS One*. 2013. № 8(8). pp. 1–8.
9. Hojman D.E. Inequality, unemployment and crime in Latin American cities. *Crime, Law and Social Change*. 2004. №41(1). pp. 33–51.

Olena RAIEVNIEVA

Doctor of Economics, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0260-4249>

e-mail: olena.raev@gmail.com

Olha BROVKO

PhD in Economics, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0136-9355>

e-mail: ol.iv.brovko@gmail.com

STUDY OF FACTORS OF INFLUENCE ON CRIMINAL HUMAN BEHAVIOR

The paper is devoted to the study of the influence of socio-economic factors on the criminogenic situation in the country. The initial list of factors influencing crime in the country is substantiated. Research has been conducted to determine the factors that affect criminogenic human behavior and proved that socio-economic factors need special attention. According to the results of the comparative analysis, the primary list of factors was formed: the number of unemployed, average monthly wages, consumer price index, volume of sold industrial products, retail turnover, industrial production index, natural population decline and the number of reported criminal offenses. As research has confirmed that socio-economic factors have an impact on the number of crimes committed, so to form effective management decisions to improve the crime situation in the country, it is proposed to analyze which socio-economic factors have the most significant impact. A multiple regression model was constructed, which allowed to determine that among the socio-economic factors the greatest influence on criminogenic behavior is exerted by the average monthly wage and gross domestic product per capita. According to the results of the study, it is proved that at present the formation of the criminogenic situation in the country is determined by a number of factors, namely, economic and social orientation. The list of measures that have a positive impact on the crime situation and the operational situation in the country is proposed: increase in wages; reduction of prices for consumer products; reduction of credit and licensing requirements; reduction of emotional arousal; neutralization of negative peer pressure; blocking sites on home computers that are not recommended for teenagers; refusal to imitate and more.

Keywords: factors, crime, criminal behavior, criminogenic situation, socio-economic factors

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2022.5.2>
УДК 346.3

Анастасія Олександрівна **ГЛОБА**

студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-5042>

e-mail: anastasiia.hloba.ua@gmail.com

ФОРС-МАЖОР ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Досліджено поняття “форс-мажор”, його співвідношення з поняттям “обставини непереборної сили”, їх нормативне визначення та особливості правового регулювання. Визначені особливості застосування форс-мажору в умовах воєнного стану. Досліджено обставини війни, які можуть вважатися форс-мажором, а також встановлено необхідність наявності причинно-наслідкового зв'язку для визнання події форс-мажором в умовах війни. Також зазначено про необхідність визначення в договорі положень, які дозволять застосувати форс-мажор стосовно обставин, які виникли внаслідок війни в договірних зобов'язаннях суб'єктів господарювання.

Ключові слова: воєнний стан, війна, договір, зобов'язання, обставини непереборної сили, причинно-наслідковий зв'язок, суб'єкт господарювання, форс-мажор

ВСТУП

Форс-мажор є одним з інструментів правового механізму, що дозволяє учасникам господарських договорів відносин убезпечити себе від відповідальності за негативні наслідки, які виникли через обставини, стосовно яких неможливо було вжити заходів для їх уникнення, а також стосовно обставин, передбачення яких перебуває за межами можливостей сторін. Війна на інтуїтивному рівні сприймається як об'єктивно існуюче явище, точне настання якого, як і наслідки, які воно спричиняє, неможливо з достовірністю спрогнозувати та спроєктувати на договірні правовідносини сторін. З огляду на це, в сучасних умовах воєнного стану постало питання визначення особливостей правового впливу війни на договірні правовідносини, для чого можна і доцільно було б використати правовий механізм форс-мажору.

Дослідженням понять «форс-мажор» та «обставини непереборної сили» займалися такі вчені, як Г.К. Матвєєва, Е.В. Пасека, В.Д. Примака, П.Г. Семенова, О.О. Красавчикова, М.М. Агаркова, О.О. Йоффе, Ф.Х. Калмикова, К.А. Флейшиць, Б.С. Антимонова, І.С. Канзафарова, С.С. Драганов та ін. Проте, з огляду на новизну теми дослідження, наукових праць, що стосуються використання форс-мажору в умовах воєнного стану є обмаль. Зокрема, однією з таких вчених є І. Кальницька.

МЕТА роботи – аналіз нормативного регулювання форс-мажору в умовах воєнного стану та особливостей його застосування суб'єктами господарювання у договірних правовідносинах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У проведенні дослідження використано загальнонаукові (діалектичний, монографічний, метод синтезу та порівняння) та спеціальні методи (формально-логічний, тлумачення норм права).

РЕЗУЛЬТАТИ

Цивільний Кодекс України (ЦКУ) та Господарський Кодекс України (ГКУ) не використовують термін “форс-мажор” для позначення досліджуваного правового явища. Таке словосполучення обумовлене юридичною практикою, що “запозичила” цей термін з іноземних джерел. Проте і такий термін отримав своє

нормативне закріплення. Так, у ч.2 ст.14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [1].

У ЦКУ та ГКУ це правове явище визначене як обставини непереборної сили. Відповідно до ст. 617 ЦКУ особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2]. Відповідно до ч. 2 ст. 218 ГКУ, у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності [3].

Слід звернути увагу на те, що в обох кодифікованих актах України за настання форс-мажору передбачене лише звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, проте такі обставини не звільняють від виконання зобов'язань, що виникли за договором. Підтвердження цьому є спеціальні нормативні приписи ЦКУ, що регулюють окремі види договірних правовідносин. Так, всі норми ЦКУ, що містять згадку про обставину непереборної сили, вказують на ненастання відповідальності для сторони договору лише внаслідок порушення зобов'язання:

– продавець відповідає за недоліки товару, якщо він не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили (ч. 2 ст. 679 ЦКУ);

– підрядник не має права вимагати від замовника плату за роботу або оплату витрат у разі руйнування або пошкодження об'єкта будівництва внаслідок непереборної сили до спливу встановленого договором будівельного підряду строку здачі об'єкта (ч. 5 ст. 879 ЦКУ);

– за затримку у відправленні транспортного засобу, що перевозить пасажирів, або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту

призначення перевізник сплачує пасажирові штраф, якщо перевізник не доведе, що ці порушення сталися внаслідок непереборної сили (ч. 1 ст. 922 ЦКУ);

– професійний зберігач відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили (ч. 2 ст. 950 ЦКУ);

– управитель відповідає за завдані збитки, якщо не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили (ст. 1043 ЦКУ).

Водночас жоден припис не містить положення про можливість невиконання чи розірвання договору на цій підставі, з чого можна зробити висновок, що такий правовий наслідок за умови настання форс-мажорної обставини законом не передбачений. Той самий висновок можна зробити і від розташування припису про форс-мажор в ГКУ, а саме у ст. 218 під назвою “Підстави господарсько-правової відповідальності”.

Окрім цього, таке “звільнення” від відповідальності обмежується лише тими зобов’язаннями, виконанню яких “завадив” форс-мажор.

Прикладом невиконання договірних зобов’язань через форс-мажор може слугувати неможливість здійснити постачання територією України внаслідок руйнування доріг та безперервних обстрілів. Проте, якщо постачання мало здійснюватися в регіонах, де бойові дії не велися, і була можливість безпечного транспортування, посилаючись на форс-мажор буде неможливо [4].

Це є особливістю такого механізму як форс-мажор, яка передбачає необхідність наявності конкретного причинно-наслідкового зв’язку між порушенням зобов’язання стороною і обставиною непереборної сили, якою може бути і війна в конкретному розумінні. Тобто не просто стан війни у всій країні, а конкретний її прояв у вигляді якогось негативного наслідку, що підпадає під ознаку непереборної сили і водночас є основним фактором, що зробив виконання зобов’язання без порушення неможливим. Що таке стан війни і взагалі як визначити причинно-наслідковий зв’язок між цією обставиною і можливістю застосування механізму форс-мажору необхідно розібрати детально.

Так, 24 лютого 2022 р. внаслідок збройної агресії російської федерації проти Українського народу Указом Президента України № 64/2022 постановлено ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб [5]. Цей стан був продовжений і діє станом на момент написання цієї роботи. Воєнний стан введений на всій території України і тому на перший погляд стосується усіх суб’єктів господарювання в Україні. Проте, як зазначено раніше, для застосування форс-мажору необхідні конкретні обставини, які безпосередньо вплинули на неможливість кредитора виконати зобов’язання без порушень. Відповідно до найбільш детального припису законодавства, що розкриває поняття форс-мажор, а саме ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», проявами форс-мажору можуть бути загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, бло-

када, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви у роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо [1]. З цієї норми можна встановити, що воєнний стан не є форс-мажором, проте фактична оголошена чи неоголошена війна є таким випадком.

Схоже положення міститься і в Регламенті засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженого Рішенням президії Торгово-промислової палати України 15.07.2014 № 40(3). Відповідно до п. 3.1.1 цього Рішення форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) (Force Majeure) – це надзвичайні та невідворотні обставини, які об’єктивно впливають на виконання зобов’язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов’язків за законодавчими та іншими нормативними актами, дію яких неможливо було передбачити та дія яких унеможливило їх виконання протягом певного періоду часу [6]. В цьому ж положенні здійснюється перерахування обставин, в яких може бути виражений форс-мажор, що за змістом повністю збігаються з положеннями ст. 14-1 Закону “Про торгово-промислові палати в Україні”. Більш важливим є те, що в п. 3.1.1 Рішення прямо встановлено, що вищезазначений перелік обставин не є вичерпним [6], що з невідомої причини не визначено у жодному із законів, що уже раніше згадувалися в цій науковій роботі. Так само важливим і унікальним є положення п. 3.2. Рішення, відповідно до якого фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, недодержання/порушення своїх обов’язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов’язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів не вважаються форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) [6]. Це є дуже важливим уточненням в умовах воєнного стану, адже стан війни може породжувати й негативні економічні кризові процеси на які, враховуючи це положення, неможна посилаючись як на прояв форс-мажору у зв’язку з війною.

Також слід зазначити, що Торгово-промисловою палатою України оприлюднено лист № 2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 р., яким повідомлено, що військова агресія російської федерації проти України є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили) [4].

Проте не слід забувати, що наявність причинно-наслідкового зв’язку між порушенням зобов’язання та цією обставиною все одно підлягає встановленню і має полягати у конкретних негативних наслідках, які, як зараз часто зустрічається в юридичній практиці, пов’язані з таким наслідком цієї обставини, як пошкодження, порушення шляхів логістичного зв’язку чи поставок, через що відбувається порушення строку виконання зобов’язань у багатьох суб’єктів господа-

рювання України.

Окрім цього, не слід забувати і про свободу договору, яка дозволяє сторонам встановити “власні правила гри”, що часто має місце. Так, на практиці використовуються такі умови договору, як строк попередження стороною іншої сторони про неможливість уникнути порушення зобов'язання через настання форс-мажору, який унеможливує подальше виконання договору без порушення його умов. Наслідком недотримання такої умови, якщо вона прописана в договорі, зазвичай є неможливість використання механізму форс-мажору попри наявність обставин, що підпадають під його визначення. Закон не забороняє встановлення й інших умов використання цього механізму як і додаткових обставин, що вважатимуться форс-мажором. В умовах воєнного стану цей механізм не зазнав змін, проте став більш застосовним у зв'язку з ризиками, які несе таке непередбачуване явище як війна.

ВИСНОВКИ

Отже, форс-мажор є важливим механізмом, який допомагає мінімізувати потенційні втрати суб'єктів господарювання від ризиків, що несе в собі таке непередбачуване явище як війна. Поняття форс-мажор визначене законодавством, проте у кодифікованих актах вживається поняття “обставини непереборної сили”. В умовах воєнного стану цей механізм хоч і має підстави для широкого застосування, проте він може бути застосований лише за наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між порушенням зобов'язання та конкретним проявом обставини форс-мажору, що його спричиняє. Він не є підставою для невиконання зобов'язання чи розірвання договору. Також не слід забувати, що застосування форс-мажору залежить від умов договору, в яких він прописаний, і відповідно за допомогою яких він може бути змінений.

Список використаних джерел

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
4. Кальницька І. Бізнес для бізнесу: що передбачає форс-мажор під час війни. *Інтернет-видання Mind*. 2018. URL: <https://mind.ua/openmind/20237964-biznes-dlya-biznesu-shcho-peredbachae-fors-mazhor-pid-chas-vijni>
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): Рішення президії ТПП України від 15 липня 2014 № 40(3). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>

References

1. On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 1997 № 671/97-VR. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (in Ukrainian)
2. Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian)
3. Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (in Ukrainian)
4. Kalnytska I. Business for business: that involves force majeure during the war. *Online edition of Mind*. 2018. URL: <https://mind.ua/openmind/20237964-biznes-dlya-biznesu-shcho-peredbachae-fors-mazhor-pid-chas-vijni> (in Ukrainian)
5. On the imposition of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of February 24, 2022 №64 / 2022. Official Internet Representation of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (in Ukrainian)
6. Regulations for certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure (force majeure): Decision of the Presidium of the CCI of Ukraine of July 15, 2014 № 40 (3). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text> (in Ukrainian)

Anastasiia HLOBA

student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-5042>

e-mail: anastasiia.hloba.ua@gmail.com

FORCE MAJOR AND PECULIARITIES OF ITS APPLICATION BY BUSINESS ENTITIES IN CONTRACTUAL OBLIGATIONS DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

Introduction. Force majeure is one of the tools of the legal mechanism that allows the parties to economic contractual relations to protect themselves from liability for negative consequences arising from circumstances in which it was impossible to take measures to avoid them, as well as in circumstances beyond their control. Intuitive war is perceived as an objectively existing phenomenon, the exact occurrence of which, as well as the consequences it causes, can not be reliably predicted and projected on the contractual relationship of the parties. Because of this, in the current conditions of martial law, the question arose of determining the features of the legal impact of war on contractual relations, for which it is possible and appropriate to use the legal mechanism of force majeure.

The purpose of the paper is to analyze the normative regulation of force majeure in martial law and the features of its

application by business entities in contractual relations.

Results. The concept of "force majeure", its relationship with the concept of "force majeure circumstances", their normative definition and features of legal regulation are studied. Peculiarities of force majeure application in martial law are determined. The circumstances of the war, which can be considered force majeure, have been studied, as well as the need for a causal link to recognize the event as force majeure in wartime. It is also stated that the contract should specify the provisions that will allow the application of force majeure to the circumstances arising from the war in the contractual obligations of economic entities.

Conclusion. Force majeure is an important mechanism that helps to minimize the potential losses of businesses from the risks of such an unpredictable phenomenon as war. The concept of force majeure is defined by law, but the codified acts use the concept of "force majeure circumstances". Under martial law, although this mechanism is widely used, it can only be used if there is a direct causal link between the breach of the obligation and the specific manifestation of the force majeure that causes it. It is not a ground for non-performance or termination of the contract. It should also be borne in mind that the application of force majeure depends on the terms of the contract in which it is spelt out and, accordingly, by which it can be changed.

Keywords: business entity, casus, causation, contract, force majeure, martial law, obligations, war

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2022.5.3>
УДК 322

Наталія Степанівна СИТНИК

д.е.н., професор, Львівський національний університет ім. Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4138-9721>
e-mail: natalia.sytnyk@lnu.edu.ua

Уляна Іванівна СКИДАН

магістр, Львівський національний університет ім. Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1378-0563>
e-mail: ulyana.skydan@gmail.com

ВПЛИВ COVID-19 НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Висвітлено теоретичні засади фінансової безпеки територіальних громад та її місце у загальній системі фінансової безпеки України. Обґрунтовано, що ключовою загрозою фінансовій безпеці територіальних громад є пандемія COVID-19, джерелом якої є невизначеність. Розкрито економічну сутність фінансової безпеки територіальних громад. Досліджено основні внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці територіальних громад. Проаналізовано граничні темпи зміни фізичного обсягу валового регіонального продукту в Україні протягом 2017-2020 рр. Досліджено структуру надходжень місцевих бюджетів у розрізі фондів за 2018-2021 рр. Виділено основні індикатори безпеки місцевих бюджетів. Здійснено аналіз обсягу видатків на боротьбу з COVID-19 у розрізі областей у 2020 р. Досліджено основні індикатори соціальної безпеки на території України. Доведено, що в сучасних умовах глобальним викликом фінансовій безпеці громад та держави в цілому є пандемія COVID-19, яка є каталізатором реальних та потенційних загроз із максимальним рівнем впливу на фінансовий стан територій. Визначено заходи стабілізації ситуації. Одержані результати дослідження можуть знайти впровадження у діяльності державних структур на місцевому рівні у частині внесення корективів в організацію системи забезпечення фінансово-економічної безпеки громад.

Ключові слова: пандемія, фінансова безпека, територіальна громада, бюджет, загрози

ВСТУП

Забезпечення фінансової безпеки України є актуальним як у теоретичному, так і практичних проявах, особливо в сучасних реаліях, коли світова економіка розвивається нестабільно через велику кількість внутрішніх і зовнішніх загроз. Така ситуація послаблює економічний потенціал, гальмує модернізацію вітчизняного виробництва та зменшує конкурентоспроможність територій. Поряд із багатьма загрозами на перший план виходять масова корупція та тіньова економіка, які мають значні наслідки для фінансової безпеки територіальних громад. Враховуючи принципово нові виклики сьогодення питання фінансової безпеки громад є надзвичайно актуальним, адже остання має найбільший вплив на бюджетну її складову.

МЕТА дослідження – поглиблення теоретичних аспектів, вдосконалення методологічних та практичних рекомендацій стосовно зменшення впливу пандемії COVID-19 на рівень фінансової безпеки територіальних громад.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виконання поставленої мети використано комплекс загальнонаукових методів дослідження, що дало змогу відобразити напрями вдосконалення фінансової безпеки територіальних громад. Розглянуто наукову літературу й нормативно-законодавчі документи за темою наукового дослідження. Виконано описову статистику в аналізі даних стосовно надходжень місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду. Для виявлення тенденцій і закономірностей формування валового регіонального продукту держави використано метод порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначення поняття «фінансова безпека територіальних громад» не має у нормативно-правовій базі. Проте багато теоретиків та економістів вивчали цей термін. Зокрема, вчені О. Стащук і М. Жук виділяють фінансову безпеку територіальних громад як складну структуру різноманітних елементів, котра являє собою окремі напрями безпеки в різних сферах фінансової діяльності [1].

Н. Бак зазначає, що поняття «фінансова безпека територіальних громад» є вужчим, ніж поняття «фінансова безпека території» (чи регіону, відповідно до традиційного формулювання в українських фахових джерелах). Адже фінансові інтереси та потреби громад відрізняються й суперечать аналогічним орієнтирам домогосподарств та суб'єктів господарювання, які функціонують на відповідних територіях [2].

Тобто в даному випадку розглядається не оцінка рівня безпеки територіальних громад, а фінансова безпека регіону, де функціонують територіальні громади (рис. 1).

Так, фінансова безпека територіальних громад є складовою фінансової безпеки регіону і складається з двох окремих напрямів безпеки: домогосподарств та суб'єктів господарювання.

На початку 2020 р. пандемія коронавірусу спричинила істотний вплив на всі сфери життєдіяльності людей у всьому світі. Наразі ще важко повністю оцінити матеріальні та нематеріальні втрати, оскільки пандемія ще далека від свого завершення. Однак уже сьогодні зазначаємо такі її основні наслідки, як суттєве скорочення світової економіки, збільшення рівня безробіття, занепад багатьох галузей промисловості, культури й мистецтва, туризму, переформатування освітнього процесу тощо [3].

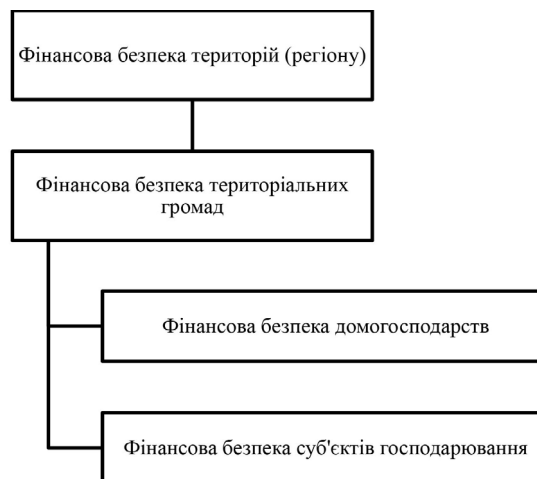

Рис. 1. Складові фінансової безпеки у структурі фінансової безпеки регіону [розроблено авторами на основі [2]]

Загрози фінансовій безпеці територіальних громад мають як внутрішній, так і зовнішній характер. На наш погляд, до основних загроз фінансовій безпеці територіальних громад можна віднести формування економічної політики центральних органів влади, виникнення непередбачуваних ситуацій (пандемія COVID-19) та, зокрема, й особливості функціонування самої територіальної громади. Адже на неефективність функціонування економіки територіальної громади вказують низькі темпи валового регіонального продукту (табл. 1).

За даними табл. 1 станом на 2020 р. розрив між показником валового регіонального продукту (найбільший – Хмельницька обл., найменший – Миколаївська обл.) та розвинутими регіонами становить 8,8 од.

Фінансова децентралізація, задекларована у рамках адміністративно-територіальної реформи, значно розширила фінансові можливості територіальних громад і повноваження органів місцевого самоврядування. Незважаючи на низку позитивних змін, більшість громад в Україні не є самодостатніми, а їх успішне функціонування помітно залежить від трансфертів із державного бюджету [5].

Основним складником фінансової безпеки територіальної громади після процесу бюджетної децентралізації в Україні є бюджетна безпека. В умовах пандемії COVID-19 найбільше постраждала українська економіка, бюджетна сфера, яка зазнала значних економічних втрат. Так, дослідження структури надходжень місцевих бюджетів за 2018–2021 рр. вказують на те, що частка їх доходів без врахування міжбюджетних трансфертів у зведеному бюджеті України є досить маленька й нестабільна (табл. 2).

Варто зазначити, що позитивним є рівень міжбюджетних трансфертів, який не перевищує позначку 50 % станом на 2021 р. у доходах, що означає про незначну фінансову залежність місцевих бюджетів від

центрального бюджету.

Запланований на початку року обсяг субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам майже не змінився протягом 2020 р. (план – 138,3 млрд грн, фактичне виконання – 138,6 млрд грн). Тобто з державного бюджету додатково не виділялися кошти місцевим бюджетам на боротьбу з COVID-19, фінансування видатків здійснювалося за рахунок перерозподілу загальної суми коштів, яка запланована під час прийняття Державного бюджету на 2020 р. [3]. У 2020 р. доходи місцевих бюджетів зменшились на 1,46 %, що пов'язано з пандемією COVID-19.

Більшість територіальних громад зазначають про істотне зменшення податкових та інших доходів місцевих бюджетів в періоди різного роду карантинів та локдаунів. Основними причинами скорочення податкових надходжень до місцевих бюджетів стало звільнення від окремих платежів у період локдауну, відстрочення платежів, зниження оподаткування чи не стягнення податків та зборів унаслідок припинення економічної діяльності та падіння доходів домогосподарств тощо [3].

Дослідження рівня безпеки місцевих бюджетів за окремими показниками наведено у табл. 3. З табл. 3 видно, що за рівнем забезпечення бюджетних видатків доходами стан місцевих бюджетів є критичним протягом усього періоду, проте прослідковується динаміка його зростання. За показниками, стосовно яких не встановлено оптимальних значень, спостерігаються коливання протягом досліджуваного періоду, хоча зберігається низький рівень доходів і видатків місцевих бюджетів у ВВП України. Також прослідковується зменшення витрат місцевих бюджетів у 2020 р. порівняно з 2019 р. на 90,07 млрд грн, або 16,15 %. Тому нами розглянуто вплив пандемії на витрати, що пов'язані з боротьбою проти COVID-19 (табл. 4).

Таблиця 1 – Граничні темпи зміни фізичного обсягу валового регіонального продукту в Україні в 2017–2020 рр., % до попереднього року [розроблено авторами на основі [4]]

Рік	Найбільший темп		Найменший темп	
	Регіон	показник	Регіон	показник
2017	Івано-Франківська обл.	107,1	Луганська обл.	83,8
2018	Черкаська обл.	108,6	Луганська обл.	98,6
2019	Вінницька обл.	108,7	Волинська обл.	94,3
2020	Хмельницька обл.	100,0	Миколаївська обл.	91,2

Таблиця 2 – Структура надходжень місцевих бюджетів у розрізі фондів за 2018-2021 рр. [розроблено авторами на основі [6]]

Показник	2018	2019	2020	2021
Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів) млрд грн, зокрема	276,93	315,1	310,5	377,49
– загальний фонд	233,93	275,02	289,98	351,87
– спеціальний фонд	43,00	40,08	20,52	25,62
Міжбюджетні трансферти, млрд грн зокрема:	285,49	245,43	160,98	203,20
Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	50,76	43,78	34,14	34,99
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	1184,28	1289,78	1376,66	1662,24
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, %	23,38	24,43	22,55	22,71

Таблиця 3 – Основні індикатори безпеки місцевих бюджетів [розроблено авторами на основі [4, 6]]

Індикатор	Оптимальне значення	2018	2019	2020	2021
ВВП, млрд. грн.	-	3560,3	3977,2	4222,0	5459,6
Доходи МБ (без міжбюджетних трансфертів) млрд грн	-	276,93	315,1	310,5	377,49
Частка доходів МБ у ВВП, %	>3	7,78	7,92	7,35	6,91
Видатки МБ (без міжбюджетних трансфертів), млрд грн	-	563,27	557,52	467,45	556,85
Частка видатків МБ у ВВП, %	-	15,82	14,52	11,07	10,19
Рівень забезпечення видатків доходами	>100	49,16	56,52	66,42	67,79

Таблиця 4 – Фінансування видатків на боротьбу з COVID-19 в розрізі областей у 2020 р., млн. грн. [розроблено авторами на основі [3]]

Області та м. Київ	Місцевий бюджет			Загальний обсяг видатків місцевого бюджету, млн. грн.	Частка видатків на боротьбу з COVID-19, %
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом		
Вінницька	299,5	307,4	606,9	18080	3,4
Волинська	172,1	127,7	299,8	11850	2,5
Дніпропетровська	459,6	313,7	773,4	44689	1,7
Донецька	257,5	386,0	643,5	24828	2,6
Житомирська	130,7	73,7	204,4	13975	1,5
Закарпатська	183,7	156,4	340,1	12958	2,6
Запорізька	153,1	147,8	300,9	21029	1,4
Івано-Франківська	134,2	114,9	249,0	13977	1,8
Київська	254,4	250,5	504,8	25958	1,9
Кіровоградська	70,9	133,9	204,8	10995	1,9
Луганська	115,9	74,4	190,3	8177	2,3
Львівська	311,9	190,7	502,6	29932	1,9
Миколаївська	244,3	176,4	420,7	12498	3,4
Одеська	432,0	343,6	775,6	28958	7,76
Полтавська	219,5	199,5	418,9	19198	2,2
Рівненська	85,2	101,0	186,1	12421	1,5
Сумська	97,5	117,6	215,1	11518	1,9
Тернопільська	130,7	116,9	247,5	10285	2,4
Харківська	352,3	408,5	760,8	30999	2,5
Херсонська	189,0	181,1	370,0	11114	3,3
Хмельницька	122,7	94,6	217,4	13458	1,6
Черкаська	176,3	267,2	443,5	13329	3,3
Чернівецька	101,8	135,0	236,8	8698	2,7
Чернігівська	62,2	190,8	253,0	11240	2,3
М. Київ	736,7	160,8	897,4	57945	1,5
РАЗОМ	5493,5	4769,9	10263,5	478108	2,1

Зазначимо, що протягом 2020 р. загальний обсяг витрат, спрямований на фінансування видатків, пов'язаних з COVID-19 за рахунок коштів місцевих бюджетів, становить близько 10,3 млрд грн, – це 2,1 % від обсягу видатків місцевих бюджетів.

Найбільший обсяг грошових коштів з місцевих бюджетів на боротьбу з COVID-19 спрямовано у м. Києві (897,4 млн грн), друге місце посіла Одеська обл. (775,6 млн грн); у Дніпропетровську обл. спрямовано 773,4 млн грн, у Харківську обл. акумульовано 760,8 млн грн. Найменше коштів було виділено Рівненській (186,1 млн грн), Луганській (190,3 млн грн), Житомирській

(204,4 млн грн) та Кіровоградській (204,8 млн грн) областям.

З огляду на істотне зниження надходжень та необхідність виконання соціальних зобов'язань суттєво зросла частка витрат загального фонду місцевих бюджетів на оплату праці, а саме у 2020 р. складає 57,4 %, що на 17,2 % більше, ніж у 2019 р. Видатки на заробітну плату, проведені з територіальних громад у 2020 р., склали 70,1 % від видатків загального фонду, тоді як у 2019 р. – 62,7 % [3]. Тому, на наш погляд, важливим є розглянути власне безпеку соціального сектору територіальної громади (табл. 5).

Таблиця 5 – Основні індикатори соціальної безпеки [розроблено авторами на основі [4]]

Показники	2018	2019	2020	2021
Наявний дохід на одну особу, грн	58442	69140	74688	-
Співвідношення витрат до доходів населення (<80)	99,03	100,33	98,42	-
Індекс споживчих цін (<110)	109,8	104,1	105,0	110,0
Темп зміни суми заборгованості з виплати заробітної плати (<105)	109,21	114,24	124,51	98,31

З табл. 5 видно, що індекс споживчих цін за досліджуваній період 2018-2021 рр. досяг свого максимуму у 2021 р. і склав 110,0 %, що вказує на зміни загального рівня цін на товари та послуги. Розглядаючи показник наявного доходу на 1 особу, варто зазначити про його стабільне зростання. Так, у 2020 р. він становив 74688 грн, що на 27,79 % більше порівняно з 2018 р. Також COVID-19 істотно вплинув на темпи зміни суми заборгованості з виплати заробітної плати, і найвищим цей показник був у 2020 р.

Отже, пандемія COVID-19 створила багато загроз для багатьох складників фінансової безпеки на рівні як територіальних громад, так і держави загалом. Тому важливим є питання на державному рівні розроблення стратегічних дій з подолання наслідків пандемії та формування заходів посилення фінансової безпеки й це має стати одним з основних завдань після завершення воєнних дій.

ВИСНОВКИ

Пандемія коронавірусу вплинула на усі сфери фінансової безпеки нашої країни. Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що до найбільших ризиків, які виникли внаслідок COVID-19 і в подальшому негативно впливатимуть на функціонування територіальних громад є: збільшення дефіциту місцевих бюджетів, збільшення рівня безробіття в регіонах як наслідок банкрутства підприємств малого та середнього бізнесу та прискорення інфляційних процесів. На наш погляд, важливими кроками для покращення даної ситуації можуть стати:

- оптимізація витрат місцевих бюджетів;
- сприяння розвитку бізнесу у територіальній громаді;
- зміцнення фінансової спроможності органів влади на місцях;
- надання податкових канікул для бізнесу;
- здійснення постійного моніторингу ключових показників секторів фінансової безпеки.

Список використаних джерел

1. Сташук О., Жук М. Фінансова безпека територіальних громад, як ключовий фактор забезпечення їх сталого розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2021. № 3. URL: <https://www.echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/download/692/565>
2. Бак Н. Фінансова безпека територіальних громад в Україні: сутність, структурні складові, загрози. *Світ фінансів*. 2019. № 1(58). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1098>
3. Вплив пандемії на місцеві фінанси. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13503>
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Ситник Н.С., Жовтяк К.В. Сучасні тенденції розвитку співробітництва територіальних громад в Україні. *Бізнесінформ*. 2021. № 6. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2021&abstract=2021_6_0_120_126
6. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>

References

1. Stashchuk O., Zhuk M. Financial security of territorial communities as a key factor in ensuring their sustainable development. *Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2021. № 3. URL: <https://www.echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/download/692/565> (in Ukrainian).
2. Bak N. Financial security of territorial communities in Ukraine: essence, structural components, threats. *The world of finance*. 2019. № 1(58). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1098> (in Ukrainian).
3. The impact of the pandemic on local finances. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13503> (in Ukrainian).
4. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
5. Sytnyk N.S., Zhovtiak K.V. Modern trends in the development of cooperation of territorial communities in Ukraine. *Business-inform*. 2021. № 6. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2021&abstract=2021_6_0_120_126 (in Ukrainian).
6. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (in Ukrainian).

Nataliia SYTNYK

Doctor of Economics, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4138-9721>

e-mail: natalia.sytnyk@lnu.edu.ua

Uliana SKYDAN

master, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1378-0563>

e-mail: ulyana.skydan@gmail.com

IMPACT OF COVID-19 ON FINANCIAL SECURITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The research highlights the theoretical foundations of financial security of territorial communities and their place in the general system of financial security of Ukraine. It is justified that the key threat to the financial security of the united territorial communities is the COVID-19 pandemic, the source of which is uncertainty. The scientific article presents the approaches of scientists, theorists, financiers and practitioners to the interpretation and disclosure of the economic essence of the concept of "financial security of local communities". The author's vision of the economic essence of the financial security of the united territorial community is determined. The main threats to the financial security of territorial communities, which have both internal and external nature, have been studied. The marginal rates of change in the physical volume of gross regional product in Ukraine during 2017–2020 are analyzed. The structure of local budget revenues in terms of funds for 2018–2021 has been studied. It is proved that the majority of territorial communities report a significant reduction in tax and other revenues of local budgets during periods of various quarantines and lockdowns. The main indicators of security of local budgets are highlighted. An analysis of the volume of expenditures to combat COVID-19 in terms of regions in 2020. The main indicators of social security in Ukraine have been studied. In particular, the dynamics of gross domestic product, the level of income expenditures, etc. are given. The volume of expenditures for combating COVID-19 in terms of regions in 2020 is analyzed. It is noted that in modern conditions the global challenge to the financial security of communities and the state as a whole is the COVID-19 pandemic, which is a catalyst for real and potential threats with the maximum level of impact on the financial condition of the territories. A study of key indicators of community social security was conducted. Measures to stabilize the situation are given. The obtained results of the research can be implemented in the activities of state structures at the local level in terms of making adjustments to the organization of the system of financial and economic security of communities.

Keywords: pandemic, financial security, territorial community, budget, threats

Лілія Іванівна **ЧЕРНИШОВА**

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7371-2007>
e-mail: chernishova_lila@ukr.net

Діана Володимирівна **БОРИСЕНКО**

магістр, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3024-8643>
e-mail: dinkagv@gmail.com

ОПТИМІЗАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено сутність поняття «бізнес-процес» та «логістичний бізнес-процес». Надано ключові елементи логістичних бізнес-процесів, визначена необхідність управління ними для посилення конкурентних переваг підприємства. Зазначено, що необхідно вдосконалювати бізнес-процеси, оптимізуючи їх з урахуванням зміни ринкової ситуації. Розглянуто етапи робіт, які слід виконувати для того, щоб досягти впровадження процесного підходу в логістичну діяльність на підприємстві. Надано порівняльну характеристику методів, які може бути використано для оптимізації логістичних бізнес-процесів.

Ключові слова: бізнес-процес, логістика, логістичний бізнес-процес, оптимізація, конкурентні переваги, процесний підхід в управлінні, методи оптимізації логістичних бізнес-процесів

ВСТУП

В умовах різкого посилення конкурентної боротьби, в яких живуть сучасні підприємці, компанії почали активно шукати шляхи радикального підвищення ефективності діяльності для досягнення стабільності та підвищення конкурентних переваг. Але досягти бажаних результатів вдається не завжди. Якщо ж змінити підхід та застосовувати методи і способи, можна домогтися стійких результатів підвищення ефективності і продуктивності управлінської діяльності. Одним із сучасних управлінських підходів, який дозволяє підвищити операційну ефективність діяльності підприємств, зробити її гнучкою та швидко реагуючою на зміни ринку, є процесний підхід до управління.

Проте побудова системи бізнес-процесів, ідентифікація, опис, їх моніторинг та оптимізація викликають найбільшу складність у деяких керівників підприємств. Дійсно, це доволі затратний та трудомісткий процес. Щоб оптимізація пройшла успішно, керівництву мало знайти грамотних фахівців, необхідно ще й добре розбиратися у всіх деталях й іноді безпосередньо брати участь у деяких процесах, можливо особисто контролювати всі дії залучених працівників. Особливо це стосується логістичної ланки, оскільки в умовах сьогодення увага стану і перспективам розвитку логістики – це шлях до посилення конкурентних переваг. Визначене викликано збільшенням підприємницьких зв'язків між організаціями, розвитком виробничої інфраструктури, розширенням їх господарської самостійності, намаганням посилити ділову репутацію у сучасному бізнес-середовищі. Через це питання удосконалення логістичних бізнес-процесів виступає вкрай актуальним.

Накопиченню досвіду з оптимізації бізнес-процесів на підприємстві слід завдячувати таким закордонним науковцям, як М. Портер, М. Хаммер, Дж. Чампі, Т. Дейвенпорт, Дж. Харрінгтон, Б. Андерсен та ін. Вагомий внесок у вивчення проблематики процесного підходу зробили також В.С. Пономаренко, Н.В. Реву-

цька, О.І. Дума, Л.І. Чернобай, Т.С. Морщенок, К.С. Міхеєнко, Е.М. Попов та ін. Проблеми вдосконалення управління логістичними бізнес-процесами порушені у працях Є.В. Крикавського, Д.М. Ламберта Е.А. Левчука, О.В. Солодки, Дж.Р. Стока, Б.О. Анікіна, Н.І. Чухрай, А.Г. Кальченко, П.Р. Левковець та ін.

У своїх роботах науковці розглядали різні погляди на необхідність застосування процесного підходу, визначення поняття оптимізації бізнес-процесів та висунули індивідуальні думки з приводу її використання й практичного впливу на конкурентоспроможність підприємств. Проте і дотепер виникає багато питань до визначеної проблематики, тому дослідження продовжуються, а зацікавленість з плином часу підвищується.

МЕТА роботи полягає у дослідженні сутності, особливостей, змістовності процесного підходу, оптимізації логістичних бізнес-процесів підприємства та способів й методів їх впровадження як бази для ефективного посилення конкурентних переваг.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною базою роботи є наукові праці, матеріали періодичних фахових та профільних видань, різноманітні ресурси Internet. У проведенні досліджень використано методи системного підходу (вивчення та аналіз наукових поглядів на визначення поняття «бізнес-процес»), аналізу (виділення ознак оптимізації бізнес-процесів та визначення необхідності її впровадження на підприємстві), абстрактно-логічний метод (теоретичне узагальнення та формування висновків статті) та інші загальнонаукові та спеціальні методи пізнання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема оптимізації може поставати у багатьох областях виробництва й економіки, наприклад, таких як: розроблення технологічного процесу, збільшення продуктивності, логістика, управління трафіком, транспортними потоками, робочим навантаженням, страте-

гічному плануванні та в інших. Діяльність будь-якої компанії або організації – це комплекс взаємопов'язаних бізнес-процесів, специфічних саме для неї, для певного напрямку діяльності. Одними з ключових для більшості організацій виступають саме логістичні процеси, які забезпечують функціонування економічного механізму їх промислової і комерційної діяльності. Деталізація логістичної концепції дозволить значно збільшити прибуток за рахунок зниження виробничих витрат в області ресурсного потенціалу, а також значно скоротити часовий інтервал на всіх етапах виробничого циклу і гарантувати високий рівень обслуговування клієнтів. Тому основою постійного покращення даного вектора може бути оптимізація логістичних бізнес-процесів.

Як відомо, у менеджменті мають перевагу два ос-

новні підходи до аналізу та побудови діяльності підприємства: функціональний та процесний. Основою функціонального підходу є те, що вся організація розглядається як набір самостійних функцій (підрозділів), які спеціалізуються на виконанні окремих робіт. Зі свого боку процесний підхід орієнтований насамперед на бізнес-процеси, кінцевими цілями яких є створення продукції або послуг, які являють цінність для зовнішніх або внутрішніх споживачів. Водночас система управління виробництвом орієнтується як на управління всіма бізнес-процесами компанії загалом, так і на кожному з них окремо.

Базовою категорією, яка визначає сутність процесного підходу, є «бізнес-процес». Розглянемо трактування визначеного поняття різними науковцями (табл. 1).

Таблиця 1 – Підходи до визначення поняття «бізнес-процес» [складено за матеріалами [1-7]]

Автор, джерело	Тлумачення поняття «бізнес-процес»
М. Хаммер, Дж. Чампі [1]	Сукупність різних видів діяльності, в межах якої «на вході» використовується один або декілька ресурсів, а в результаті цієї діяльності «на виході» створюється продукт, що має цінність для споживача.
Т. Дейвенпорт, Дж. Шорт [2]	Структурована кінцева безліч дій, спроектованих для виробництва специфічної послуги (продукту) для конкретного споживача або ринку. Або специфічно впорядкована сукупність робіт, завдань у часі та у просторі зі вказівкою початку і кінця, точним визначенням «входів» і «виходів». Або набір дій, що структурується, вимірюваний, створений, щоб виробити певний вихід для конкретного клієнта або ринку.
М. Портер, В. Міллер [3]	Визначається через точки входу і виходу, інтерфейси та організаційний устрій, що частково включають устрій споживача послуг (товарів), в яких відбувається нарощування вартості виробленої послуги чи товару.
Б. Андерсен [4]	Послідовність логічно пов'язаних, повторюваних дій, в результаті яких використовуються ресурси підприємства для перетворення об'єкта (фізично чи віртуально) з метою досягнення визначених вимірних результатів або продукції для задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх.
Є.Г. Ойхман, Е.М. Попов [5]	Безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, що починаються з одного і більше «входів» і закінчуються створенням продукції, необхідної клієнту, що задовольняє його за вартістю, довговічністю, сервісом і якістю. Або повний потік подій в системі, що описує, як клієнт починає, веде і завершує використання бізнесу.
Л.І. Чернобай, О.І. Дума [6]	Система безперервних, взаємопов'язаних, відповідним чином упорядкованих і керованих дій (процедур, операцій, виконуваних функцій), яка, зі свого боку, є елементом механізму формування доданої вартості (споживчої вартості) через перетворення організаційних ресурсів, зосереджених на досягненні однієї комплексної цілі, спрямованих на забезпечення продуктивності та ефективності організації загалом і забезпеченні донесення доданої вартості (споживчої цінності) до цільового ринку через бізнес-модель підприємства.
Т.С. Морщенок [7]	Сукупність послідовних, взаємопов'язаних систематично здійснюваних дій у межах реалізації стратегії розвитку, спрямованих на формування та використання потенціалу у процесі здійснення певного виду діяльності з метою створення конкурентоспроможної продукції (послуг, робіт), здатної задовольняти зовнішніх і внутрішніх споживачів і забезпечити підприємству досягнення стратегічних цілей в умовах динамічного ринкового середовища.

Отже, підсумуємо, що у широкому розумінні бізнес-процес – це сукупність дій (функцій), які здійснюються в організації з метою трансформації входів (ресурсів) у виходи (продукти), які мають цінність для учасників (споживачів, інвесторів, персоналу тощо), створюючи конкурентоспроможну продукцію (послугу, роботу), здатну забезпечити підприємству досягнення стратегічних цілей. Схематично бізнес-процес можна подати на рис. 1.

Зі свого боку, логістичний бізнес-процес являє собою взаємопов'язану сукупність операцій і функцій, що переводять ресурси компанії (в управлінні товарними і супутніми потоками) у результат, який являє собою логістичну стратегію компанії. Ключові логістичні бізнес-процеси наведено на рис. 2.

Управління логістичними бізнес-процесами є складником загального процесу управління підприємством, а отже, існує потреба у детальному вивченні та вдосконаленні всіх елементів окремо. Визначена процедура управління полягатиме у цілеспрямованому впливі на логістичні канали для коректування їх структури,

складу та поведінки через зміни умов господарської діяльності в умовах динамічного конкурентного середовища.

Враховуючи додатково вектор управління конкурентоспроможністю, слід передбачати формування цілеспрямованої поведінки підприємства до створення стійких конкурентних переваг за допомогою виділення, структуризації та управління системою взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів логістичних бізнес-процесів, які є рушійними силами економічного зростання, та їх ресурсного оточення (техніко-технологічного, кадрового, фінансового, часового, правового).

Слід зауважити, що з погляду такого підходу управління закупівлею матеріалів, виробництвом, мережею розподілу готової продукції – це основа побудови грамотної логістики, спрямованої не тільки на синхронну роботу всіх ланок ланцюжка поставок, а й вміння керівництва створити і донести цінність продукції, яка виробляється, до кінцевого споживача. Взагалі сама логістика вже передбачає оптимізацію

управління матеріальними, фінансовими, інформаційними потоками. Досягнення ж вже максимальної ефективності та конкурентної переваги на ринку залежатиме від наявності необхідної кількості ресурсів, постійного розвитку процесів і можливостей підприємства.

емства.

Враховуючи приведені зауваження, визначимо етапи робіт, які слід виконувати для того, щоб вдосконалити логістичні бізнес-процеси та підпорядкувати їх відповідно до стратегічних цілей організації (рис. 3).

Рис. 1. Схема бізнес-процесу (розроблено на основі [1-7])

Рис. 2. Ключові бізнес-процеси в логістиці [власна розробка]

Рис. 3. Етапи робіт для впровадження процесного підходу в логістичну діяльність (удосконалено на підставі [8])

З метою покращення конкурентоспроможності більшість компаній обирає стратегію оптимізації, яка дозволяє знизити ризик помилки у вирішенні управлінських задач, і відповідно підвищити економічну ефективність (у короткостроковій перспективі) та життєздатність підприємства (у довгостроковій). Проте слід пам'ятати, що кардинальна перебудова другорядних процесів, як правило, не призведе до значних змін виробничо-господарської діяльності, тоді як невеликі зміни важливих процесів можуть призвести до істотних позитивних змін, оскільки це відбувається в оптимізації бізнес-процесів.

Оптимальний бізнес-процес – це бізнес-процес, що забезпечує досягнення бізнес-цілей підприємства, сформульованих у термінах кількісних показників, які використовуються як критерії оптимізації [9]. Оптимізація бізнес-процесів – це робота над удосконаленням дій компанії та пошук оптимальних рішень для досягнення її цілей. Так, з допомогою оптимізації можна скоротити час на виконання операцій, знизити собівартість товарів та послуг, підвищити якість продукції, досягти прозорості операцій та розподілу ресурсів, посилити контроль за діяльністю організації, вивільнити ресурси для розвитку підприємства, покращити роботу систем управління і планування.

Оптимізація має вагомe значення на підприємстві, коли спостерігається занадто повільний процес прийняття управлінських рішень, відсутні чітко визначені межі відповідальності між співробітниками та підрозділами, слабка координація роботи останніх, спостерігається неякісна продукція, яка надходить до споживача, а також у випадку невідповідності рівня продуктивності чисельності штату установи. Необхідність оптимізації може виникнути й у зниженні рентабельності бізнесу за рахунок падіння темпів зростання економіки або попиту, і у разі пошуку додаткових джерел для зростання компанії [11].

Існує багато поглядів на фази проведення оптимізації логістичних бізнес-процесів. Вони відрізняються конкретними умовами діяльності та авторами досліджень. У загальному вигляді їх можна подати так: моделювання процесу; створення; вдосконалення. Враховуючи запропоновані на рис. 3 етапи робіт, спробуємо виокремити їх відповідно визначених фаз.

Найголовнішою метою першої фази є розмежування діяльності. До неї можна віднести перші три блоки. Кожен виконавець має свій перелік завдань, необхідних для виконання, і коло відповідальності. Тут і визначається персонал, який працюватиме над поставленими логістичними завданнями.

Друга фаза передбачає певні витрати, оскільки саме на ній відбувається формування та впровадження бізнес-ідей. Визначається кількість ресурсів, яку організація спроможна виділити для виконання логістичного бізнес-процесу, а також формуються індикатори їх ефективного впровадження. Це можуть бути такі показники, як:

- загальна кількість логістичних витрат;
- якість наданого компанією логістичного сервісу;
- тривалість всіх логістичних циклів;
- логістична продуктивність (наприклад, кількість оброблених замовлень за 1 годину, кількість вантажних відправок на одиницю вантажомісткості транспортних

засобів, вантажообіг складу за 24 години тощо);

– повернення на інвестиції у логістичну систему (дасть інформацію з ефективності вкладених інвестицій в різні підрозділи логістичної системи, наприклад, у склад, вантажний термінал, транспорт, транспортні комунікації, інформаційно-комп'ютерну систему тощо).

Для отримання хорошого результату необхідно наблизити реальність до того, що було заплановано на початку роботи. Отже, це наступні три виділені на схемі блоки.

Третя фаза, напевно, може виступити найскладнішою. Для того щоб завжди бути попереду своїх конкурентів, необхідно намагатися бути кращими, постійно вдосконалюватися. Через це підприємству слід визначити свої конкурентні переваги у наведених процесах, склад фахівців та керівника, який відповідатиме за них та контролюватиме їхню роботу, дослідити можливості організації. Далі варто знайти необхідний метод оптимізації, а після його запровадження постійно контролювати процес виконання. Це останні три блоки схеми. За потреби етапи можуть набути циклічного характеру.

Оптимізація логістичних бізнес-процесів може бути використана для:

1) підвищення прозорості діяльності компанії для внутрішніх учасників, визначення проблемних ділянок у логістичних ланках, встановлення внеску окремого працівника у загальний результат тощо;

2) підвищення прозорості діяльності компанії для клієнтів, врахування потреб клієнта, здатності виробляти товар з унікальними характеристиками, відчувати ринок і швидко адаптуватися його змін;

3) уточнення і деталізації логістичних процесів, які впливають на фінансовий результат компанії з метою визначення тих, які мають бути автоматизовані насамперед;

4) коректування якості продукції спираючись на знаходження «вузьких місць», їх своєчасну ліквідацію;

5) операційного навчання персоналу, тобто можливості працівників безперервно досліджувати причинно-наслідкові зв'язки в операційній діяльності [10]. А це шлях до розвитку компанії завдяки різноплановому аналізу процесів і взаємодії елементів ланцюжка поставок, одночасному підвищенню і гнучкості, і ефективності роботи.

Оптимізацію логістичних бізнес-процесів можна здійснювати різними методами, найбільш популярними з них є: реінжиніринг бізнес-процесів; перепроєктування бізнес-процесів; функціонально-вартісний аналіз; методика швидкого аналізу рішення (FAST). Порівняльна характеристика методів оптимізації наведена у табл. 2.

Оптимальність процесу має оцінюватися за такими основними параметрами:

– якість кінцевого результату логістичного бізнес-процесу;

– якість та зміст проміжних результатів (за кожною процедурою);

– змістовність дій виконавців у виконанні процедури. Оцінюючи оптимальність кожної процедури, необхідно аналізувати дії виконавців (дія – це послідовність операцій, виконавши які працівник здійснює контроль результату);

Таблиця 2 – Порівняння ключових методів оптимізації логістичних бізнес-процесів

[складена на підставі власних спостережень та [12]]

Метод	Сильні сторони	Слабкі сторони	Застосування в логістичній діяльності
Реінжиніринг бізнес-процесів	Стрімке збільшення конкурентних переваг та значне підвищення ефективності процесів.	Значні фінансові витрати, опір вищого керівництва до ухвалення рішення про проведення реінжинірингу через побоювання порушити існуючі процеси.	Структуризація процесів постачання, випуску та утримання продукції, управління складом, виконання замовлень і виставлення рахунків.
Перепроєктування бізнес-процесів	Вдосконалення існуючого процесу як основа забезпечення конкурентної переваги.	Відносно невеликий економічний ефект.	Радикальне поліпшення швидкості та якості, обслуговування, підвищення віддачі інформаційних технологій, реорганізація трудових процесів.
Функціонально-вартісний аналіз (ФВА)	Визначення підприємством прибуткового ціноутворення на продукцію. Можливість визначення процесів, які не додають кінцевої цінності підприємству.	Надмірна деталізація процесів на підприємстві, які можуть не призвести до бажаного ефекту, незацікавленість керівників середньої ланки, які вважають цей аналіз зайвою бюрократичною забавкою фінансового відділу.	Використання для зниження логістичних витрат і регулювання цін на логістичні послуги, вдосконалення організації ефективних партнерських відносин, реорганізації продажів, вдосконалення складської діяльності.
Методика швидкого аналізу рішення (FAST)	Можливість за мінімальний проміжок часу вирішити проблеми, які виникли під час виконання бізнес-процесів на підприємстві з відносно мінімальними витратами на його реалізацію.	Неможливість застосування до складних багаторівневих процесів, зміни яких торкнуться зміни суміжних процесів, які можуть вплинути на зниження кінцевої цінності процесу, та вкладення значних фінансових витрат.	Може зосереджуватися на окремій логістичній бізнес-операції, в ході якої визначаються джерела проблеми та / або заходи, що негативно впливають на даний процес.

– компактність та узгодженість схеми логістичних бізнес-процесів;

– ефективність управління логістичними бізнес-процесами [12].

Результатом оптимізації логістичних бізнес-процесів є скорочення тимчасових витрат для вирішення типових логістичних проблем, зниження витрат виробництва, підвищення якості та швидкості виробництва продукції, вдосконалення методів роботи з клієнтами, зменшення витрат на навчання персоналу, вивільнення часу робітника та коштів для вирішення стратегічних чи нестандартних проблем. Позитивний результат у проведенні оптимізації переважно залежить від точності та розуміння найдрібніших деталей поточної ситуації. Для цього потрібно зібрати та структурувати необхідний обсяг інформації про діяльність підприємства.

Завершуючи процес оптимізації, також необхідно оцінити можливі проблеми, які можуть виникнути під час оптимізації в інших областях процесу, зокрема можливий опір працівників.

ВИСНОВКИ

Отже, оптимізація логістичних бізнес-процесів – це необхідна, дуже складна робота з безперервного вдосконалення діяльності компанії, яка вимагає великої уваги і відповідальності та багато в чому залежить від участі самого керівника. Саме тому вкрай необхідно суттєво збільшити кількість спеціалістів з питань оптимізації логістичної діяльності: менеджерів з розвитку, консультантів з логістики та ін., які володітимуть відповідною освітою і великим досвідом у вирішенні складних завдань оптимізації, а також зможуть застосувати основні технології оптимізації на практиці для ефективного посилення конкурентних переваг. Та насправді однозначних методик побудови логістичних бізнес-процесів немає, але з урахуванням представлених рекомендацій, використовуючи свій та чужий досвід, сильний управлінець спроможний, як мінімум збудувати ефективно діючу логістичну систему, яка сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності компанії, її розвитку та досягненню стратегічних цілей.

Список використаних джерел

1. Хаммер М., Чампи Дж. Реінжиніринг корпорации Манифест революції в бізнесі. М.: Манн, Иванов и Фербер. 2006. 287 с.
2. Davenport T.H., Short J.E. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*. 1990. № 31. pp. 11–27.
3. Porter M., Millar V. How Information Gives You Competitive Advantage. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/1985/07/how-information-gives-you-competitive-advantage>
4. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования / пер. с англ. С.В. Ариничева. М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. 272 с.
5. Ойхман Е.Г., Попов Е.М. Реінжиніринг бізнесу, реінжиніринг організації та інформаційні технології. М.: Фінанси та статистика, 1997. 333 с.
6. Чернобай Л.І., Дума О.І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*: Збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 125–131.
7. Морщенко Т.С. Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку

підприємства. *Бізнес-інформ*. 2014. № 11. С. 295–302.

8. Некрасова С.О., Богомолова Е.С. Бизнес-процессный подход как основа повышения конкурентоспособности предприятий сферы услуг: веб-сайт. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biznes-protsessnyy-podhod-kak-osnova-povysheniya-konkurentosposobnosti-predpriyatiy-sfery-uslug>

9. Скрипюк И.И. Краткий курс оптимизации бизнес-процессов на примере процесса продаж и управления персоналом. СПб: ООО «Издательство Форум Медиа». 2014. 45 с.

10. Омеляненко Т.В. Оперативный менеджмент. К.: КНЕУ. 2009. 478 с.

11. Оптимизация бизнес-процессов. URL: <https://hsbi.hse.ru/articles/optimizatsiya-biznes-protsessov>

12. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов. М., 1997. 224 с.

References

1. Khammer M., Champi Dzh. Corporate Reengineering Manifesto of the Revolution in Business. Moscow, 2006. 287 p. (in Russian).

2. Davenport T.H., Short J.E. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*. 1990. № 31. pp. 11-27.

3. Porter M., Millar V. How Information Gives You Competitive Advantage. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/1985/07/how-information-gives-you-competitive-advantage>

4. Andersen B. Business processes. Improvement tools. Moscow, 2003. 272 p. (in Russian).

5. Oykhman E.H., Popov E.M. Business reengineering, organization reengineering and information technology. Moscow, 1997. 333 p. (in Russian).

6. Chernobai L.I., Duma O.I. Business processes of the enterprise: general characteristics and economic essence. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development: collection of scientific papers*. Lviv, 2013. pp. 125-131. (in Ukrainian).

7. Morshchenok T.S. Theoretical aspects of Business Process Management in the context of implementing an enterprise development strategy. *Business information*. 2014. Vol. 11. pp. 295–302. (in Ukrainian).

8. Nekrasova S.O., Bogomolova E.S. Business process approach as a basis for improving the competitiveness of service sector enterprises. 2022. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biznes-protsessnyy-podhod-kak-osnova-povysheniya-konkurentosposobnosti-predpriyatiy-sfery-uslug> (in Russian).

9. Skripyuk Y.Y. A short course in business process optimization using the example of the sales process and personnel management. Saint Petersburg, 2014. 45 p. (in Russian).

10. Omelianenko T.V. Operational management. Kyiv, 2009. 478 p. (in Ukrainian).

11. Optimization of business processes. 2022. URL: <https://hsbi.hse.ru/articles/optimizatsiya-biznes-protsessov/> (in Russian).

12. Robson M., Ullakh F. Practical guide to Business Process Reengineering. Moscow, 1997. 224 p. (in Russian).

Liliia CHERNYSHOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7371-2007>

e-mail: chernishova_lila@ukr.net

Diana BORYSENKO

master, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3024-8643>

e-mail: dinkagv@gmail.com

OPTIMIZATION OF LOGISTICS BUSINESS PROCESSES TO STRENGTHEN THE COMPANY'S COMPETITIVE ADVANTAGES

The paper highlights one of the modern management approaches – the process approach to management, which allows you to increase the operational efficiency of enterprises, make it flexible and quickly respond to market changes. A certain topic is relevant for the development of any enterprise, because logistics operations management is a source for discovering new prospects, innovative ideas, and stable competitive positions. The authors note that for success in the market, it is not enough to work methodically to improve the products offered, it is necessary to improve logistics business processes, optimizing them taking into account changes in the market situation.

The purpose of the paper is to highlight the essence, features, and content of the process approach for optimizing logistics business processes of the enterprise and methods and methods of their implementation as a basis for effectively strengthening competitive advantages.

The paper examines the essence of the concept of "business process" and "logistics business process". The key elements of logistics business processes are presented, and the need to manage them to strengthen the competitive advantages of the enterprise is determined. It is indicated that it is necessary to provide for the formation of purposeful behavior of the enterprise in the direction of creating stable competitive advantages by identifying, structuring and managing a system of interrelated and complementary elements of logistics business processes that are the driving forces of economic growth, and their resource environment (technical and technological, personnel, financial, time, legal). The paper presents the key stages of work that should be performed in order to achieve the implementation of a process approach in the logistics activities of the enterprise. The authors substantiate the need to optimize logistics business processes and present methods that can be used in the enterprise, present their strengths and weaknesses. It is noted that the results of optimizing logistics business processes are to reduce time costs for solving typical logistics problems, reduce production costs, improve the quality and speed of production, and improve methods of working with customers.

Keywords: business process, logistics, logistics business process, optimization, competitive advantages, process approach in management, methods for optimizing logistics business processes

ДАЙДЖЕСТ НОВАЦІЙ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ОПОДАТКУВАННЯ

DIGEST OF INNOVATIONS OF LEGISLATION AND TAXATION

Останні важливі норми

Реєстрація податкових накладних за лютий-травень 2022 р. передбачена до 15 липня 2022 р.

Платники податків звільняються від відповідальності за несвоєчасні подання звітності чи сплату податків у період з 24 лютого 2022 р., якщо ці податкові обов'язки були виконані протягом 60 днів із дня відновлення такої можливості.

Відновлюється обов'язок сплати податків і подання звітності для платників, які мають можливість своєчасно виконувати цей обов'язок. Перелік документів, які підтверджуватимуть неможливість виконання податкових обов'язків встановлюватиметься Мінфіном.

Платники податку, які перейшли на спрощену систему оподаткування зі сплатою 2 % податку, звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання податкових обов'язків з 24 лютого 2022 р. до переходу на спрощену систему, за умови виконання таких обов'язків протягом 60 днів із дня переходу на спрощену систему.

Платники податків, які виправлять помилки до 20 липня 2022 р., звільняються від штрафних санкцій.

Суми податкового кредиту, включені за товари, що потім знищено внаслідок війни, включаються до податкового кредиту, але не підлягають бюджетному відшкодуванню.

Інфляції

Індекс споживчих цін (або інфляція) є показником динаміки цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання.

Показник розраховується щомісячно на основі даних про ціни (одержуються органами державної статистики шляхом щомісячної реєстрації цін і тарифів на споживчому ринку) та даних національних рахунків з витрат домогосподарств на кінцеве споживання у країні загалом з подальшим розподілом (за результатами вибіркового обстеження умов життя домогосподарств).

За даними, що надала Державна служба статистики (10.05.2022 р.), інфляція на споживчому ринку у квітні 2022 р. порівняно з березнем 2022 р. становила 3,1 %, з початку року – 10,9 %.

Базова інфляція у квітні 2022 р. порівняно з березнем 2022 р. становила 3,0 %, з початку року – 8,1 %.

Ціни на продукти харчування та безалкогольні напої на споживчому ринку у квітні зросли на 4,2%.

Ціна на яйця зменшилась на 28,4 %. Однак більшість інших продуктів навпаки в ціні зросли.

На 18,2–12,5 % зросли ціни на: фрукти, рис, продукти переробки зернових.

Значно, але менше ніж на попередні продукти (на 8,6–3,1 %), зросли ціни на: макаронні вироби, овочі, всі рибні продукти, безалкогольні напої, соняшникова олія, масло та сало. Тютюнові вироби та алкогольні напої підвищилися на 4,8%: алкогольні напої – на 7,3 %, тютюнові вироби – на 2,5 %.

Авжеж частиною невід'ємного життя є людське здоров'я. Що стосується цього питання: ціна на ліки та всю фармацевтичну продукцію зросла 4,6 %.

Підвищення ціни на транспорт на 2,1 % переважно спричинено зростанням цін на велосипеди на 6,0 %, а проїзд у залізничному та автодорожньому пасажирському транспорті – на 3,1 % та 2,7 % відповідно.

У сфері зв'язку ціни зросли на 1,8 %, що пов'язано з подорожчанням поштових послуг на 10,3 % і телефонного обладнання на 6,2 %.

Продовження дії карантину

Як повідомив Прем'єр-міністр Д. Шмигаль на своєму офіційному каналі в телеграмі, 7 травня 2022 р. прийнято рішення про продовження дії карантину. Схвалено проєкт постанови з продовження на території України карантину та режиму надзвичайної ситуації з метою запобігання поширенню COVID-19 до 31 серпня 2022 р. Постанову № 630 було опубліковано 28 травня 2022 р. на сайті Уряду.

Утворено комісію з проведення аудиту збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затверджено положення про цю комісію та її посадовий склад.

Скасовано на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його скасування чи припинення обмеження строків тимчасового перебування в Україні для іноземців та осіб без громадянства, які прибули для роботи кореспондентом або представником іноземних ЗМІ та в установленому порядку пройшли акредитацію в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Чи необхідно переоформлювати документи через перейменування вулиць?

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в Україні почали змінювати назви вулиць. Досить логічні питання:

1. Чи потрібно змінювати місце реєстрації?

Законодавство не передбачає обов'язку вносити подібні відомості, оскільки зміна назви вулиці не є зміною реєстрації місця проживання. Перереєстрацію місця проживання особи можна здійснити під час обміну паспорта чи зміни прізвища, тобто коли виникає безпосередня потреба.

Варто зазначити, що на сьогодні реєстрація чи зняття з реєстрації місця проживання/перебування здійснюється відповідно до Порядку декларування та реєстрації місця проживання (перебування), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 265 від 07 лютого 2022 р., та законів України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» і «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні».

У разі прийняття рішення про зміну нумерації будинків, перейменування вулиць (проспектів, бульва-

рів, площ, провулків, кварталів тощо), населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, зміни в адміністративно-територіальному устрої на підставі відповідних актів, вносяться зміни до реєстру територіальної громади зі збереження попередніх даних, із подальшим внесенням цієї інформації до Єдиного державного демографічного реєстру в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Зазначені відомості за бажанням особи вносяться до відповідних документів, що містять відомості про місце проживання / перебування.

2. Чи обов'язково вносити зміни до документів на нерухомість?

Документи, що засвідчують право власності на нерухомість, залишаються чинними у випадку зміни назви вулиці, на якій вони розташовані.

У випадку перейменування вулиці, на якій розміщена нерухомість, українським законодавством не передбачена необхідність внесення змін до документа про право власності на нерухоме майно, зокрема свідоцтва про право власності, свідоцтва про право на спадщину, договору купівлі-продажу, дарування тощо.

Водночас, у разі потреби, власник майна, стосовно якого відбулися зміни, має право звернутися до органу державної реєстрації прав на нерухоме майно із заявою про внесення змін.

Які потреби мають на увазі? Наприклад, необхідність купівлі-продажу чи дарування нерухомості.

Отже, якщо власник бажає продати, подарувати або передати у спадок свою нерухомість, у документах, які будуть оформлюватися на нового власника, вже буде вказана нова назва.

3. Чи потрібно змінювати відомості про місцезнаходження юридичної особи?

Зміна відомостей про місцезнаходження юридичної особи та фізичної особи підприємця підлягає державній реєстрації відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Перейменування вулиці місцезнаходження юридичної особи є зміною місцезнаходження юридичної особи, що передбачає необхідність внесення відповідних змін в установчі документи, змін до відомостей про фізичну особу-підприємця, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, повідомлення банківських установ і контрагентів про зміну реквізитів у діючих договорах, виготовлення нової печатки, бланків тощо.

Водночас законодавство не встановлює граничних термінів для проведення зміни відомостей про місцезнаходження, а отже, суб'єкт господарювання сам може вирішувати, коли необхідно здійснити реєстрацію змін.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» адміністративний збір не справляється за проведення державної реєстрації змін, що вносяться до установчих документів благодійних організацій та юридичних осіб, пов'язаних із прийняттям Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Чи може роботодавець не виплачувати заробітню плату?

Як повідомляє Безоплатна правова допомога, нині у багатьох працівників виникає безліч питань до порядку вступу у трудові відносини, розірвання трудового договору та оплати праці, адже з огляду на ведення активних бойових дій на території України великій кількості як і самих працівників, так і підприємств, установ та організацій, в яких вони працювали, довелося переїхати в інші населені пункти або й взагалі зупинити свою діяльність.

На жаль, не існує норми з попередження працівника про зміни істотних умов праці не пізніше ніж за два місяці. Також у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, але тільки за умови, якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, та лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій; а також інших обставин, що становлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою.

Слід наголосити, що роботодавець не має права переводити працівника на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії.

Оплата праці залишається необхідним моментом у житті роботодавця та працюючого. Права не виплачувати зарплату в Україні поки не дано, але існують деякі нюанси:

Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення строків її виплати, але лише за умови, що таке порушення сталося саме внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. В інших випадках керівник несе повну відповідальність за таке порушення;

Роботодавець може зупинити дію Колективного договору за власним рішенням, що також робить неможливим отримання виплат за колективним договором.

На питання трудового договору: працівник може його розірвати у термін, який зазначить у своїй заяві без двотижневого строку попередження.

Відповідно до положень Закону № 2136-IX призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором.

Дія трудового договору може бути призупинена у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи.

Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин. Обов'язковим моментом у зупиненні дії трудового договору є обов'язок (за можливості) роботодавця та працівника повідомити один одного.

Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Тобто у разі тимчасового призупинення дії трудового договору працівник не є звільненим і в по-

дальшому може розраховувати на відповідні компенсації. Водночас такі працівники мають змогу працевлаштуватися в інше місце роботи на умовах сумісництва.

Що чекає роботодавця у разі невиклати середнього заробітку мобілізованому?

Ч. 3 ст. 119 КЗпП передбачає гарантії мобілізованим працівникам в умовах дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення у вигляді збереження місця роботи, посади і середнього заробітку на підприємстві, на якому вони працювали на час призову.

Згідно з ч. 3 ст. 10 Закону № 2136 роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання стосовно строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Але звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати.

Тобто звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили (форс-мажор) не звільняє від виконання самого зобов'язання.

Так, після усунення вищезгаданих обставин роботодавець зобов'язаний виконати всі свої зобов'язання перед мобілізованим працівником.

Звертаємо увагу, що Торгово-промислова палата (ТПП) України повідомила про засвідчення факту настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) з 24 лютого 2022 р.

Так, згідно з листом ТПП № 2024/02.0-7.1 від 28.08.2022 р. (див. у рубриці «Документи для роботи» «ДК» № 12/2022) ТПП на підставі ст.ст. 14 та 14-1 Закону про торгово-промислові палати в Україні № 671/97-ВР від 02.12.1997 р., Статуту ТПП України цим засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану з 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 р., відповідно до Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

У разі якщо підприємство розташоване на території, на якій не ведуться бойові дії і з відновленням перевірок буде встановлено факт несвоєчасного перерахунку середньої зарплати працівникові (порушення встановлених державою гарантій), роботодавець несе тиме відповідальність згідно із законодавством.

На сьогодні порушення трудового законодавства передбачає 5 видів відповідальності: дисциплінарну та адміністративну (а подекуди й кримінальну) для винних посадових осіб, матеріальну (яка передбачає необхідність компенсувати працівнику втрати внаслідок несвоєчасного отримання зарплати) та фінансову (у вигляді штрафів на користь держави).

Призупинення дії трудового договору з мобілізованим працівником

Призупинення дії трудового договору згідно зі ст. 13 Закону №2136, – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором.

Ч. 3 ст. 119 КЗпП передбачає гарантії мобілізованим

працівникам в умовах дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення у вигляді збереження місця роботи, посади і середнього заробітку на підприємстві на якому вони працювали на час призову.

Тобто призупинити дію трудового договору можна тільки з працівником, якого підприємство в умовах воєнного стану не може забезпечити роботою. Отже, незалежно від припинення дії трудових договорів, мобілізованим працівникам слід виплачувати середній заробіток у повному обсязі, адже державою передбачено збереження наданих ст. 119 КЗпП гарантій.

Тому те, що підприємство призупинило дію трудових договорів з працівниками через неможливість працювати, для мобілізованих не має значення. Мобілізовані працівники й надалі мають право на середній заробіток, а роботодавець зобов'язаний виплачувати його.

Але для збереження бізнесу роботодавцю працівник завжди може написати заяву на відпустку без збереження зарплати, скориставшись:

1) або продовженням карантину до 31 травня 2022 р. включно – це передбачено ст. 84 КЗпП, ч. 3 ст. 26 Закону про відпустки, а сам карантин продовжено Постановою № 229, якою Кабінет Міністрів України вніс зміни, зокрема, до «карантинної» Постанови № 1236;

2) або воєнним станом – це передбачено ч. 3 ст. 12 Закону № 2136, в якій зазначено, що протягом періоду дії воєнного стану роботодавець на прохання працівника може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку, встановленого ч. 1 ст. 26 Закону про відпустки.

Збільшення військового збору до 3 %, повернення оподаткування імпорту та зміни у перевірках ДПС відкладаються

У травні 2022 р. було заплановано прийняти законопроект №7311 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо окремих податків і зборів у період воєнного, надзвичайного стану». Але 2 травня 2022 р., за повідомленням народного депутата Я. Железняка (на його Телеграм каналі), цього не відбудеться. За висловленням іншого народного депутата Д. Гетманцева, є варіант, коли законопроект все ж буде прийнятим.

Доцільно буде нагадати, що законопроектом планувались такі зміни до Податкового кодексу України (ПКУ) та Митного кодексу України (МКУ):

1) встановити можливість та порядок оформлення відшкодування сум ПДВ облігаціями внутрішньої державної позики;

2) врегулювати деякі питання благодійної допомоги;

3) збільшити розмір військового збору з 1,5 % до 3 %.

Пропонується тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, звільнити від оподаткування військовим збором доходи у вигляді грошового забезпечення працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління

державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та інших осіб на період їх безпосередньої участі в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації;

4) врегулювати питання проведення камеральних перевірок на період дії воєнного, надзвичайного стану;

5) відновити перебіг строків, визначених ПКУ та зупинених на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, зокрема у частині дотримання строків подання звітності;

6) врегулювати питання обліку поворотної фінансової допомоги для платників єдиного податку (ЄП) III групи, які використовують особливості оподаткування, встановлені п. 9 підрозд. 8 Розд. XX «Перехідні положення» ПКУ;

7) тимчасово, на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на виробництво спирту етилового неденатурованого дозволяється виробництво спирту етилового денатурованого та/або біоетанолу на підставі ліцензії на виробництво спирту етилового неденатурованого, а суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на виробництво спирту етилового денатурованого, дозволяється виробництво біоетанолу;

8) у частині митних платежів відновити оподаткування, яке було скасоване Законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану»:

– для товарів, що ввозяться платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи (за тиждень в результаті дії звільнення від оподаткування ввізним митом та ПДВ до бюджету не надійшло 417 млн грн; у структурі імпорту значну частку займають товари не першої необхідності);

– для транспортних засобів, що ввозяться громадянами (за перший тиждень в результаті дії звільнення від оподаткування ввізним митом, акцизним податком та ПДВ до бюджету не надійшло 350 млн грн; наразі щоденно сума пільг становить понад 100 млн грн, ввезено більше 3 тисяч автомобілів; непоодинокі випадки ввезення авто преміум класу);

– для підприємств, що не сплачують ввізне мито.

У разі прийняття цей Закон набере чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім:

– змін до п. 82 підрозд. 2 та п. 41 підрозд. 5 Розд. XX «Перехідні положення» ПКУ, які набирають чинності з першого числа місяця, наступного за місяцем опублікування цього Закону;

– змін до пп. 1.3 п. 161 підрозд. 10 Розд. XX «Перехідні положення» ПКУ, які набирають чинності з 1 червня 2022 р.

3 6 травня 2022 р. діє форма декларації для спецгрупи ЄП

ДПСУ наголосив, що форма податкової декларації платника ЄП III групи зі ставкою 2 % доходу затверджена наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2022 р. № 124 «Про затвердження форми податкової декларації платника єдиного податку третьої

групи на період дії воєнного, надзвичайного стану в Україні», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України за № 495/37831 05 травня 2022 р., набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

Платники ЄП III групи зі ставкою 2 % доходу зобов'язані подати до контролюючого органу податкову декларацію платника ЄП у строки, встановлені для місячного податкового (звітного) періоду.

Граничний термін подання податкової декларації платника ЄП III групи з особливостями оподаткування за квітень припадає на 20 травня 2022 р.

Чи вважається податковим боргом несплата податків в умовах війни?

Згідно з роз'ясненнями податківців: на період дії правового режиму воєнного стану перебіг визначених ПКУ строків, зокрема сплати податків та зборів, подання звітності зупинено. Так, починаючи з 24.02.2022 р. і до припинення або скасування правового режиму воєнного стану, підстави для виникнення у платника податків податкового боргу в розумінні пп. 14.1.175 ПКУ не виникає, а такі грошові зобов'язання вважаються несплаченими.

Податкова служба не згадала про шестимісячний строк після припинення / скасування правового режиму воєнного стану, протягом якого платник має виконати податковий обов'язок, якщо він не виконаний в умовах такого режиму. Мабуть, протягом такого строку податкового боргу також не виникатиме, а виникне він тільки після закінчення шестимісячного строку.

ДПС не висвітлює питання про можливість та неможливість виконання платником податкового обов'язку. Зі слів податківців ніби як випливає, що податковий борг не виникатиме у всіх платників незалежно від того, була у них можливість платити, чи ні.

Закон про внесення змін до ПКУ та інших законів України стосовно особливостей податкового адміністрування податків

У Верховну Раду України проголосовано в цілому новий пакет податкових змін № 7360. 25.05.2022 р. Президент України підписав Закон № 2260-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану".

Законом передбачено відновлення роботи системи електронного адміністрування ПДВ. Це означає, що можна буде реєструвати податкові накладні та рухатися до поновлення бюджетного відшкодування.

Основні зміни, які внесено до ПКУ:

1. Відновити податковий обов'язок платників податків, в яких є можливість виконувати свої податкові обов'язки, у частині дотримання термінів реєстрації податкових накладних та розрахунків коригування в ЄРПН, подання податкової звітності, сплати податків.

2. Відновити камеральні та документальні перевірки податкової звітності.

3. Відновити відшкодування сум ПДВ з бюджету.

Які громади відносяться до зон бойових дій?

На офіційному сайті Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України знаходиться запущена (спільно з Міністерством цифрової

трансформації України) цифрова платформа, де у режимі реального часу відображаються території, які є тимчасово окупованими, знаходяться в оточенні та на яких ведуться бойові дії. Ця платформа відображає актуальну інформацію про статус громад, яку надають відповідні обласні та Київська міська військова адміністрація.

На її основі формується Перелік територіальних громад, які розташовано в районах проведення воєнних (бойових) дій або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні. Він затверджується Мінінтеграції за погодження Міноборони.

Перелік не є фіксованим документом – він регулярно актуалізується. Усі внутрішньо переміщені особи, які перемістилися з цих громад, що відображаються на цифровій платформі, гарантовано отримають грошову допомогу від держави.

Взяти на роботу переселенця без звільнення з попереднього місця

За ч. 2 ст. 21 КЗпП працівникові надається право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Свого часу Мінсоцполітики у листі від 02.03.2016 р. № 60/06/186-16 зазначило, що у разі неможливості припинити трудові відносини в порядку, встановленому законодавством про працю, їх припиняють у судовому порядку.

Тобто працевлаштуватися внутрішньо переміщена особа, яка з тих чи інших причин не змогла звільнитися з попереднього місця роботи, не має трудової книжки і не може виконувати своєї основної діяльності через зруйнування підприємства, може тільки за сумісництвом.

Щоб претендувати на основне місце, внутрішньо переміщена особа повинна звільнитися. Для цього працівник може зв'язатися зі своїм попереднім роботодавцем та обговорити питання звільнення за власним бажанням. Відтак написати заяву на звільнення (одразу в заяві можна зазначити адресу, на яку можна надіслати трудову книжку) та надіслати її фото або скан-копію на месенджер чи електронну пошту. На підставі такої заяви попередній роботодавець видає наказ та оформлює/надсилає трудову книжку.

Якщо на сьогодні зв'язку з попереднім роботодавцем немає, то зв'язатися можна буде спробувати у післявоєнний час. А якщо й потім розшукати роботодавця не вдасться, то потрібно буде звертатися до суду.

Але доки питання про припинення дії трудового договору за попереднім місцем роботи не вирішено, підприємство може прийняти цього працівника на роботу виключно за сумісництвом.

У разі неможливості з певних причин здійснити припинення трудових відносин відповідно до порядку, встановленого нормами чинного законодавства, зазначені відносини припиняються у судовому порядку.

Прийняти працівника за сумісництвом, роботодавець може і на повний робочий день, тобто на 8 год. за 5 днів на тиждень і навіть більше, і це не буде порушенням. Адже сумісництво – це виконання праців-

ником, крім своєї основної, іншої регулярної оплачуваної роботи за трудовим договором у вільний від основної роботи час у того самого чи іншого роботодавця (п. 1 Положення № 43). А працівник, який влаштовується за сумісництвом, наразі повністю вільний від основної роботи.

Новий законопроект, що стосується підтримки роботодавців та працівників в умовах воєнного стану

25 травня 2022 р. Д. Разумков та інші нардепи зареєстрували у Верховній Раді України законопроект № 7406 від 25.05.2022 р. з метою підтримки роботодавців та працівників в умовах воєнного стану. Зараз законопроект опрацьовується в комітеті.

Ним пропонується запровадити прогресивну шкалу для ПДФО та ЄСВ:

- якщо доходи платника від одного роботодавця не перевищують 5 мінімальних заробітних плат (МЗП) за календарний місяць – ставка ПДФО 9 % бази оподаткування, а ЄСВ 11 % бази нарахування (але не нижче розміру мінімального страхового внеску),

- якщо доходи платника від одного роботодавця перевищують 5 МЗП за календарний місяць, але не перевищують 10 МЗП – ставка ПДФО 18% бази оподаткування, а ЄСВ 22%. Застосовуються до суми перевищення над базою оподаткування (нарахування),

- якщо доходи платника від одного роботодавця перевищують 10 МЗП за календарний місяць – ставка ПДФО 25 % бази оподаткування, а ЄСВ 29 %. Застосовуються до суми перевищення над базою оподаткування (нарахування).

У разі прийняття закону ці норми будуть введені в дію з 1 липня 2022 р. та застосовуватимуться на період воєнного стану.

Необхідність використання печатки

24.05.2022 р. на сайті Урядового порталу опубліковано новину про погодження проекту закону з питань добровільного використання печатки.

На засіданні Кабінету Міністрів України було погоджено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями». Документ врегульовує питання добровільного застосування печатки і приводить у відповідність дію інших нормативно-правових актів, в яких все ще значиться, що печатка обов'язкова.

Так, законопроектом пропонується виключити вимогу про необхідність цього реквізиту:

- у копіях рішень виборних органів організацій роботодавців зі створення відповідних об'єднань;
- в ощадних сертифікатах банків.

Нагадаємо, на сьогодні діє норма, за якою суб'єкти господарювання самостійно визначаються, чи потрібні їм печатки. Водночас існує низка законів, в яких використання цього реквізиту в документах обов'язкове.

Повне скасування обов'язку ставити печатки дозволить спростити ведення бізнесу, усунувши зайві бюрократичні процедури.

Повернення до довоєнної системи оподаткування

Міністр фінансів України С. Марченко вважає, що Україні варто повернутися на довоєнну систему опо-

даткування. Як повідомив Укрінформ, про це він наголосив в ефірі загальнонаціонального марафону: «Я вважаю, що в Україні потрібно повернути довоєнну систему оподаткування. Треба визначитися, що ми взагалі хочемо: ми хочемо виграти війну чи ми хочемо якимось чином допомагати бізнесу? Бізнесу ми допомогли. Перші три місяці бізнес мав можливість скористатися цією підтримкою. Зараз треба підтримати також державу, яка фінансує армію. І ці видатки дуже значні».

Він нагадав, що обсяг щомісячного дефіциту держбюджету наразі сягає \$ 5 млрд. Основними джерелами його наповнення, окрім податків, є військові облігації, а також робота Уряду з міжнародними партнерами.

«Ми ведемо активну роботу з нашими міжнародними партнерами, донорами, міжнародними фінансовими організаціями, для того щоб забезпечити фінансування дефіциту бюджету. Обсяг дефіциту, який ми маємо профінансувати кожного місяця, складає \$5 млрд», – підкреслив міністр.

Також, за його словами, до державного бюджету буде спрямовано \$ 7,5 млрд з додатково виділених Урядом США близько \$ 40 млрд з метою реагування на агресію РФ проти України.

«З \$ 40 млрд доларів в державний бюджет буде спрямовано \$ 7,5 млрд. Це грантові кошти. І ми чітко розуміємо, як вони будуть використовуватися», – зазначив Марченко.

Як повідомлялося, 15 березня 2022 р. Верховна Рада України схвалила податкові стимули для бізнесу на час війни. Так, згідно із Законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», на період дії воєнного стану сплачувати ЄП зможуть не лише ФОПи-спроценці, але й великі підприємства.

Закон також підвищує ліміт доходів для використання ЄП з 10 млн до 10 млрд грн. Це значно розширює коло підприємств, які зможуть зменшити податкове навантаження на час війни та зберегти свою діяльність. Податок з обороту встановлюється на рівні 2 %.

У зв'язку з російською агресією Уряд ухвалив рішення про поетапний випуск військових облігацій. Так, планується здійснити державні внутрішні запозичення в обсязі до 400 млрд грн. Міністерство фінансів 24 травня 2022 р. залучило до державного бюджету понад 12,6 млрд грн в результаті розміщення військових облігацій.

Збільшення податків в Україні не планується, але розглядається повернення ставок ПДВ на імпорт та ввізних мит.

«Ми не передбачаємо збільшення податків, не передбачаємо жорстких умов їх сплати. Ми хочемо відновити нормально працюючу податкову систему, митну систему з тим, щоб мати можливість збалансувати бюджет», – сказав Марченко.

За його словами, на першому етапі йдеться про повернення ставок ПДВ на імпорт та ввізних мит. Марченко вважає, що це допоможе підтримати український бізнес.

Водночас, зауважив міністр, у разі затяжної війни потрібно буде повернутися до системи оподаткування, яка діяла до 24 лютого 2022 р. «Це є рішення

вимушене», – додав він.

Марченко підкреслив, що інших варіантів фінансування армії, крім сплати податків, у держави немає. Україна не може постійно позичати кошти для утримання війська.

Закон про посилення захисту прав працівників

Відповідно до ч. 3 ст. 24-1 Закону України «Про рекламу» Кабінет Міністрів України постановив затвердити Порядок сплати рекламодавцями до державного бюджету штрафів за порушення вимог Закону України «Про рекламу» стосовно реклами про вакансії (прийм на роботу).

25 травня 2022 р. Президент України підписав Закон № 2253-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників», а вже 27.05.2022 р. Закон набрав чинності.

Суть Закону полягає:

1) у укладенні колективного договору фізичними особами, які використовують найману працю, поширення дії положень галузевої угоди на всіх роботодавців галузі;

2) у встановленні обов'язку роботодавця стосовно ознайомлення працівників із текстом колективного договору, змінами і доповненнями до нього, обов'язку сторін у забезпеченні безперешкодного доступу до тексту договору, можливості його копіювання, обов'язку сторін колективної угоди інформувати про її укладення та внесення до неї змін безпосередньо заінтересованих у цьому суб'єктів;

3) у встановленні штрафів за ненадання інформації працівнику про укладення колективного договору та внесення до нього змін у розмірі до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (170 грн) та дисциплінарної відповідальності;

4) у встановленні строку дії умов колективного договору не менше року у разі реорганізації, зміни власника юридичної особи, відокремленого структурного підрозділу юридичної особи. Колективний договір зберігає чинність протягом усього строку проведення ліквідації роботодавця;

5) у приведенні норм національного законодавства у відповідність з міжнародним у частині ведення переговорів на добровільній основі;

6) у встановленні зобов'язань роботодавця надавати повідомлення про заплановане масове звільнення профспілковому представнику;

7) у посиленні відповідальності за порушення порядку повідомлення роботодавцем профспілок про масове звільнення;

8) у уточненні, що масовим вивільненням з ініціативи роботодавця є протягом одного місяця:

- вивільнення 10 і більше працівників у роботодавця з чисельністю працівників від 20 до 100;
- вивільнення 10 % і більше працівників у роботодавця з чисельністю працівників від 101 до 300;
- вивільнення 30 і більше працівників у роботодавця з чисельністю працівників від 301 до 1000;
- вивільнення 3 % і більше працівників у роботодавця з чисельністю працівників від 1001 і більше.

Також до чинного законодавства відносяться:

- надання прав особам, що зазнали дискримінації, звернутися до суду із заявою про відновлення пору-

шених прав, відшкодування матеріальної та моральної шкоди;

– норми стосовно недопущення дискримінації в оголошеннях з працевлаштування.

Зокрема, забороняється у рекламі про вакансії (прийом на роботу) висувати вимоги за ознаками раси, кольору шкіри, віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ / СНІД, сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, членства у професійних спілках або інших громадських об'єднань, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Також забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з підстав, не передбачених законом.

Облік талонів на пальне

Головна особливість талонів на пальне. Правила роздрібної торгівлі паливом визначає Інструкція № 281.

Відповідно до розд. 3 Інструкції № 281 талон на пальне – це спеціальний талон, придбаний за умовами та відпускнуою ціною обумовленого номіналу, що підтверджує право його власника на отримання на АЗС фіксованої кількості нафтопродукту певного найменування і марки, що позначено на ньому. Форму, зміст і ступінь захисту бланків талонів установлює емітент талона. Водночас необхідними елементами є його серійний і порядковий номери (пп. 10.3.3.1 Інструкції № 281).

Як правило, для придбання талонів на пальне з продавцем нафтопродуктів укладається договір, в якому обов'язково зазначаються марка та вид пального, його вартість, спосіб отримання (у цій ситуації – це отримання пального за умови надання талону), перелік АЗС, які відпускають пальне, момент переходу права власності на пальне. Також у договорі закріплюється строк дії талонів, після закінчення якого їх можна обміняти на грошові кошти або інші талони.

Після укладення договору Страхової Групи – покупець перераховує кошти продавцю нафтопродуктів у строки, зазначені в рахунку, тож практично завжди спочатку здійснюється оплата талонів, а потім – їх використання, тобто фактична заправка автомобілів.

Якщо за умовами договору пальне переходить у власність покупця після оплати талонів і до фактичної заправки автомобіля, то в такому разі:

– постачальник складає та надає покупцю видаткову накладну на пальне;

– сторони підписують акт приймання-передачі пального, на підставі якого покупець талонів «передає» пальне на зберігання постачальнику, який «зберігає» його в ємностях на АЗС; насправді ж жодного фізичного руху пального не відбувається.

Втім, можуть бути і інші умови переходу права власності на пальне, наприклад, коли право власності переходить саме в момент заправки автомобіля на АЗС. Бухгалтерський облік цей момент переходу права власності не змінює.

У випадку, коли на виконання усіх формальностей часто немає часу, талони можна придбавати і без укладення окремого договору, просто отримавши рахунок від постачальника і оплативши його. Після оплати постачальник пального передає талони покупцю. Всі важливі умови – вид, марка і кількість пального, строк дії талону тощо – можуть зазначатися і на самому талоні.

Отже, талон – це документ, який підтверджує право його власника на отримання певної кількості раніше оплаченого пального певної номенклатури, що зберігається на АЗС. Купівля-продаж талону на пальне – це купівля-продаж майнового права на отримання товару (пального), а не купівля-продаж самого пального.

Під час отримання талонів у постачальника пального виникає декілька частин операції.

Перша частина операції з отримання талонів – це отримання рахунку від постачальника та його оплата: Дт 371 Кт 311. Бажано, щоб у рахунку зазначалися саме талони, а не пальне, наприклад «талони на бензин А95+, номінал 20 л», відповідно далі у рахунку вказується кількість та вартість саме талонів. Проте на практиці може бути по-різному. Якщо покупець – платник ПДВ, він визнає своє право на податковий кредит на дату оплати талонів: Дт 641/ПДВ Кт 644. Ці записи в обліку робляться на підставі банківської виписки.

Друга частина – отримання талонів від постачальника. Як правило, передача талонів оформлюється видатковою накладною постачальника, в якій також мають бути зазначені саме талони, а не пальне. На який рахунок їх прибуткувати?

Відповідно до Інструкції №291 на субрахунок 203 "Паливо" (нафтопродукти, тверде паливо, мастильні матеріали) обліковуються наявність та рух палива, що придбається чи заготовляється для технологічних потреб виробництва, експлуатації транспортних засобів, а також для вироблення енергії та опалення будівель. Тут також обліковуються оплачені талони на нафтопродукти і газ. Інструкція № 291 пропонує обліковувати право на отримання пального на «матеріальному» субрахунок 203. Ми не маємо принципових заперечень з цього, адже, крім пального, на ці талони нічого іншого неможна придбати і ми маємо безумовне право отримати це пальне на АЗС на весь номінал талонів, тож маємо 100% ймовірність обміну талонів на пальне.

Виходячи з того, що відповідно до п. 7 П(С)БО 9 одиницею бухгалтерського запаса є їх найменування або однорідна група (вид), оплачені паливні картки чи талони слід обліковувати окремо від інших видів пального із застосуванням рахунків третього порядку (наприклад, 2033 «Оплачені паливні картки та талони»).

Якщо ж підприємство вирішує безоплатно передати талони працівникам на їх власні, не службові потреби, це буде обліковано як подарунок, надання працівникам доходу у негрошовій формі. А оскільки це дохід, виникає питання і про його оподаткування ПДФО, військовим збором і питання нарахування ЄСВ. Залежно від того, як оформити таке надання, можливі різні варіанти оподаткування.

ПДФО, військовий збір та ЄСВ у продажі талонів. Сам факт видачі талонів за рахунок зарплати – це те

саме, що й виплата зарплати. У загальному випадку під час виплати зарплати грошима через касу або банк потрібно також сплатити ПДФО, військовий збір та ЄСВ, що утримано/нараховано під час нарахування цієї зарплати. У пп. 168.1.4 ПКУ вказано, що коли дохід надається у негрошовій формі, то ПДФО слід сплачувати до бюджету протягом трьох банківських днів, що настають за днем такого надання. Такий самий порядок сплати встановлено і для військового збору. ЄСВ слід сплатити в день видачі талонів (ч. 8 ст. 9 Закону про ЄСВ).

Якщо талони продавати працівникам з індивідуальною знижкою, то ця знижка буде додатковим благом працівників згідно з пп. 164.2.17.е ПКУ.

Податок на прибуток. У разі продажу працівникам талонів за рахунок заробітної плати в бухгалтерії визнаються дохід від продажу талонів та витрати у сумі їх вартості. Фінрезультат не коригується, бо це звичайна операція купівлі і продажу активів.

Податок на додану вартість. Продаж товарів за рахунок заробітної плати оподатковується ПДВ на загальних підставах з урахуванням усіх правил, передбачених розд. V ПКУ. База оподаткування ПДВ визначається згідно з пп. 188.1 ПКУ – на рівні договірних цін, але не нижче за ціну придбання таких товарів.

Платники ПДВ під час придбання талонів мають право на податковий кредит, а під час продажу талонів працівникам нараховують податкові зобов'язання. Якщо продавати талони працівникам за ціною закупівлі, то сума податкових зобов'язань дорівнюватиме сумі податкового кредиту з ПДВ.

Якщо талони надаються працівникам зі знижкою, то податкові зобов'язання все одно нараховуються на вартість придбання талонів. Водночас складаються дві податкові накладні – на фактичну ціну продажу талонів, на суму перевищення ціни придбання над ціною продаж з типом причини 15.

Нарахування ЄСВ у разі виплати мобілізованим працівникам середнього заробітку у розмірі, меншому за мінімальну заробітну плату

За даними Головного управління ДПС у Волинській області розмір середнього заробітку, нарахованого мобілізованому працівнику, дорівнює або перевищує розмір мінімальної заробітної плати, єдиний внесок нараховується на фактично нараховану суму.

Якщо розмір нарахованого середнього заробітку менший за розмір мінімальної заробітної плати, то сума ЄСВ розраховується як добуток розміру мінімальної заробітної плати та ставки єдиного внеску (точніше 22 %).

Ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII із змінами та доповненнями (КЗпП) передбачено, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану на строк до закінчення особливого періоду або до дня фактичної демобілізації, зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в уста-

нові, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб – підприємців, в яких вони працювали на час призову.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України від 08 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464) базою нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для роботодавців та найманих працівників є сума нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, зокрема в натуральній формі, що визначаються згідно із Законом України № 108/95-ВР від 24 березня 1995 р. «Про оплату праці» (далі – Закон № 108).

Ст. 2 Закону № 108 визначено структуру заробітної плати, яка включає, зокрема, основну та додаткову заробітну плату.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки).

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці, що включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Згідно з ч. 5 ст. 8 Закону № 2464, у разі якщо база нарахування ЄСВ не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід, сума ЄСВ розраховується як добуток розміру мінімальної заробітної плати та ставки ЄСВ у розмірі 22 %.

Зміни до ПКУ стосовно особливостей визначення рентної плати за користування надрами для видобування природного газу на період дії воєнного стану

За статтею ДПСУ від 27.05.2022 р., 27.05.2022 р. набрав чинності Закон України № 2261-IX від 12 травня 2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей визначення рентної плати за користування надрами для видобування газу природного на період дії воєнного стану».

Закон передбачає запровадження спеціального механізму справляння рентної плати за користування надрами для видобування газу природного (далі – рента) за видобуті, за визначений ст. 257 ПКУ граничний термін, обсяги природного газу (далі – газ), крім обсягів газу, що у такому періоді розміщені надрокористувачем у підземному сховищі газу.

Зокрема, платникам ренти за обсяги газу, крім обсягів газу, призначеного для виконання спеціальних обов'язків з формування ресурсу газу для побутових споживачів та виробників теплової енергії, тимчасово (у період з 1 квітня 2022 р. до останнього дня (включно) третього календарного місяця після припинення або скасування воєнного стану в Україні) надано право не сплачувати податкові зобов'язання з ренти за обсяги газу, видобутого та закачаного до підземних сховищ у

звітному (податковому) періоді (далі – закачаний газ).

Водночас на період дії Закону з 1 квітня 2022 р. до останнього дня (включно) третього календарного місяця після припинення або скасування воєнного стану в Україні на платників ренти за газ з метою підтвердження обсягів закачаного газу покладено обов'язок подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, не пізніше граничного строку подання податкової декларації з ренти за газ, копії актів про рух газу в сховищах у відповідному місці (абзац сьомий пп. 69.30 п. 69 підрозд. 10 Перехідних положень ПКУ).

Система обліку обсягів газу, розміщених надрокористувачем у підземному сховищі газу, а також застосування середньозваженої ефективної податкової ставки ренти, яка у кожному звітному (податковому) періоді обчислюватиметься кожним надрокористувачем за результатами декларування податкових зобов'язань за фактичною ціною реалізації газу обсягів кожної категорії газу, забезпечить можливість здійснення контролюючими органами податкового адміністрування податкових зобов'язань за об'єктами оподаткування рентою, які виконуються як за обсяги газу за звітний (податковий) період, так і за обсяги газу, що виконуються у разі реалізації (переходу права власності) таких обсягів газу у майбутніх звітних (податкових) періодах.

Звертаємо увагу, що скористатися правом не сплачувати податкові зобов'язання з ренти за газ у частині закачаного газу за відповідний звітний (податковий) період, включаючи квітень 2022 р., можуть платники ренти, які дотримуються припису абзацу сьомого пп. 69.30 п. 69 підрозд. 10 Перехідних положень ПКУ.

Чи звільняється з податкової застави під час війни майно у разі його вилучення?

Що ж робити з оподаткуванням вилученого військовими майна? На це питання відповідають внесені зміни до ПКУ, зокрема п. 69 підрозд. 10 розд. XX «Перехідні положення» доповнено новим пп. 69.21.

Сенс змін у наступному: «... встановлено, що майно платника податків звільняється з податкової застави з дня отримання рішення керівника військово-цивільної адміністрації про вилучення майна без застосування вимог ст. 92 ПКУ»

Водночас у разі оплатного вилучення майна такі кошти спрямовуються на погашення податкового боргу платника податків, майно якого вилучено.

Ведення обліку товарних запасів фізичними особами-підприємцями – платниками ЄП II – IV груп.

ДПСУ 23.05.2022 р. опублікувала особливості ведення обліку товарних запасів фізичними особами-підприємцями – платниками ЄП II – IV груп.

Відповідно до п. 1 ст. 3 Закону України № 265/95-ВР від 06 липня 1995 р. «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (далі – Закон № 265) суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції у готівковій та/або безготівковій формі (із застосуванням електронних платіжних засобів, платіжних чеків, жетонів тощо) у разі продажу товарів (надання послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг,

а також операції з приймання готівки для подальшого її переказу, зобов'язанні, зокрема, проводити розрахункові операції на повну суму покупки (надання послуги) через РРО або програмні РРО, а у випадках, передбачених Законом № 265, – із застосуванням зареєстрованих у встановленому порядку розрахункових книжок.

Ст. 10 Закону № 265 Кабінету Міністрів України, за поданням центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної економічної політики, формування та реалізацію державної фінансової політики, надано право затверджувати, зокрема, Перелік окремих форм та умов проведення діяльності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, яким дозволено проводити розрахункові операції без застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій з використанням розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій.

Так, зазначений вище Перелік затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1336 від 23 серпня 2000 р. (далі – Постанова № 1336).

Відповідно до п. 1 Переліку фізичні особи – підприємці, які сплачують ЄП та здійснюють роздрібну торгівлю товарами на території села, селища (крім підкацизних товарів), за умови дотримання обмежень, встановлених Переліком та Постановою № 1336, мають право проводити розрахункові операції з використанням розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій без обов'язкового застосування РРО або програмних РРО.

Відповідно до п. 12 ст. 3 Закону № 265 суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції у готівковій та/або в безготівковій формі (із застосуванням електронних платіжних засобів, платіжних чеків, жетонів тощо) у разі продажу товарів (надання послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, а також операції з приймання готівки для подальшого її переказу, зобов'язані вести у порядку, встановленому законодавством, облік товарних запасів, здійснювати продаж лише тих товарів (послуг), що відображені у такому обліку.

Такі вимоги поширюються також на фізичних осіб-підприємців, які є платниками ЄП та провадять діяльність з реалізації технічно складних побутових товарів, що підлягають гарантійному ремонту, а також лікарських засобів та виробів медичного призначення, ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, а також на платників ЄП III групи, які зареєстровані платниками податку на додану вартість.

Перелік груп технічно складних побутових товарів, які підлягають гарантійному ремонту (обслуговуванню) або гарантійній заміні, в цілях застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних РРО, затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 231 від 16 березня 2017 р.

Порядок ведення обліку товарних запасів для фізичних осіб-підприємців, зокрема платників ЄП, затверджено наказом Міністерства фінансів України № 496 від 03.09.2021 р. (далі – Порядок № 496).

Порядок № 496 визначає правила ведення обліку

товарних запасів та поширюється на фізичних осіб-підприємців, зокрема платників ЄП, які відповідно до Закону № 265 зобов'язані вести облік товарних запасів та здійснювати продаж лише тих товарів, що відображені в такому обліку, та осіб, які фактично здійснюють продаж товарів (надання послуг) та/або розрахункові операції у місці продажу (господарському об'єкті) таких фізичних осіб-підприємців.

Із системного аналізу вищезазначених положень законодавства та прийнятих на їх підставі підзаконних актів фізичні особи-підприємці, які є платниками ЄП II – IV груп та які на території села, селища здійснюють продаж технічно складних побутових товарів, що підлягають гарантійному ремонту, а також лікарських засобів та виробів медичного призначення, ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, зобов'язані вести облік товарних запасів.

З якого періоду треба звітувати з ренти за новою формою?

Південне міжрегіональне управління ДПС по роботі з великими платниками податків на своєму офіційному сайті говорить, що базовий податковий (або звітний) період для рентної плати дорівнює календарному кварталу, а для рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобування нафти, конденсату, природного газу, зокрема газу, розчиненого у нафті (нафтового (попутного) газу), етану, пропану, бутану, рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України та рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України, дорівнює календарному місяцю.

Згідно з п. 257.3 ст. 257 ПКУ платник рентної плати до закінчення визначеного розд. II ПКУ граничного строку подання податкових декларацій за податковий (звітний) період, визначений ст. 257 ПКУ, подає до відповідного контролюючого органу за формою, встановленою у порядку, передбаченому ст. 46 ПКУ, податкову декларацію, яка містить відповідні додатки.

П. 46.6 ст. 46 ПКУ визначено, що якщо в результаті зміни правил оподаткування змінюються форми податкової звітності, до визначення нових форм декларацій (розрахунків), які набирають чинності для складання звітності за податковий період, що настає за податковим періодом, в якому відбулося їх оприлюднення, є чинними форми декларацій (розрахунків), чинні до такого визначення.

У разі якщо у майбутніх податкових періодах (з урахуванням строків давності, визначених ст. 102 ПКУ) платник податків самостійно (зокрема за результатами електронної перевірки) виявляє помилки, що містяться у раніше поданих ним податковій декларації (крім обмежень, визначених ст. 50 ПКУ), він зобов'язаний надіслати уточнюючий розрахунок до такої податкової декларації за формою чинного на час подання уточнюючого розрахунку (абзац перший п. 50.1 ст. 50 ПКУ).

22 березня 2022 р. набув чинності наказ Міністерства фінансів України № 79 від 15.02.2022 «Про затвердження Змін до форми Податкової декларації з рентної плати»,

яким внесено зміни до форми Податкової декларації з рентної плати, затвердженої наказом Міністерства фінансів України № 719 від 17.08.2015.

З огляду на те, що базовим податковим (звітним) періодом для рентної плати є календарний квартал, а для рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобування нафти, конденсату, природного газу, зокрема газу, розчиненого у нафті (нафтового (попутного) газу), етану, пропану, бутану, рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України та рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України є календарний місяць, то форма декларації із змінами, внесеними Наказом № 79 використовується для складання звітності:

за квітень 2022 р. та наступні звітні періоди, зокрема і для самостійного виправлення помилок, допущених у податковій звітності за попередні звітні (податкові) періоди – платниками рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобування нафти, конденсату, природного газу, зокрема газу, розчиненого у нафті (нафтового (попутного) газу), етану, пропану, бутану, рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України та рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України;

за II квартал 2022 р. та наступні звітні періоди, зокрема і для самостійного виправлення помилок, допущених у податковій звітності за попередні звітні (податкові) періоди – платниками рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин (за винятком вуглеводної сировини), за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин – за місцезнаходженням ділянки надр, за спеціальне використання води, за спеціальне використання лісових ресурсів.

Надміру сплачений ЄСВ. Способи подання заяви про повернення надміру сплачених сум

Центральне міжрегіональне управління ДПС по роботі з ВПП нагадує, що відповідно до п. 5 Порядку зарахування у рахунок майбутніх платежів ЄСВ або повернення надміру та/або помилково сплачених коштів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 417 від 23.07.2021 (далі – Порядок № 417), повернення надміру та/або помилково сплачених сум ЄСВ здійснюється у випадках:

1) надмірної або помилкової сплати сум ЄСВ та/або застосованих фінансових санкцій на належний рахунок 3556;

2) помилкової сплати сум ЄСВ та/або застосованих фінансових санкцій не на належний рахунок 3556;

3) помилкової сплати сум єдиного внеску та/або застосованих фінансових санкцій на бюджетний рахунок за надходженнями;

4) помилкової сплати податкових зобов'язань з податків, зборів, штрафних (фінансових) санкцій та пені, передбачених ПКУ від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI із змінами та доповненнями та іншими законами, на

рахунок 3556;

5) виявлення технічної та/або методологічної помилки за сумами, які були зараховані на рахунок 3556 з ЄСВ.

Згідно з п. 6 Порядку № 417 повернення сум ЄСВ здійснюється на підставі заяви платника про таке повернення (далі – Заява).

У випадках, передбачених пп. 1, 2 та 4 п. 5 цього Порядку, заява про повернення коштів з рахунку 3556 подається до територіального органу ДПС за місцем обліку надміру та/або помилково сплачених коштів за формою, визначеною у додатку 1 до Порядку № 417.

Повернення ЄСВ у випадку, передбаченому пп. 3 п. 5 Порядку № 417, здійснюється відповідно до вимог ст. 43 ПКУ.

Заява може бути подана платником до територіального органу ДПС в електронній формі через електронний кабінет та з дотриманням вимог законодавства у сферах захисту інформації, електронних довірчих послуг та електронного документообігу. До Заяви платник обов'язково додає копію розрахункового документа (квитанції, платіжного доручення тощо), що підтверджує сплату коштів на рахунок 3556 (до Заяви в електронній формі – електронну копію зазначеного документа). Копія цього документа завіряється платником особисто.

За п. 7 Порядку № 417 визначено, що після надтодження до територіального органу ДПС Заяви, що подана в електронній формі, інформація про цю Заяву автоматично вноситься до Журналу реєстрації заяв про повернення надміру або помилково сплачених коштів (далі – Журнал), який ведеться засобами інформаційно-телекомунікаційної системи податкових органів з дотриманням вимог законодавства у сфері захисту інформації.

Інформація про Заяву, яку подано у паперовій формі, вноситься до Журналу працівником самостійного структурного підрозділу територіального органу ДПС, на який покладено функцію адміністрування ЄСВ.

Враховуючи зазначене, Заява подається за місцем обліку надміру та/або помилково сплачених сум ЄСВ одним із таких способів:

- 1) особисто платником ЄСВ чи уповноваженою на це особою;
- 2) надсилається поштою;
- 3) в електронній формі з дотриманням вимог законодавства про електронний документообіг та електронні довірчі послуги.

Вхід до приватної частини (особистого кабінету) Електронного кабінету здійснюється виключно після ідентифікації особи з використанням кваліфікованого електронного підпису чи печатки. Меню «Листування з ДПС» приватної частини Електронного кабінету дозволяє створити та надіслати довільну кореспонденцію (лист, заяву, запит тощо) до відповідного контролюючого органу. Детально дізнатись про роботу меню «Листування з ДПС» Електронного кабінету можна ознайомившись з інструкцією користувача у меню Допомога відкритої частини Електронного кабінету.

Протягом одного робочого дня після надсилання електронної Заяви до контролюючого органу платника буде повідомлено про вхідний реєстраційний номер та дату реєстрації Заяви у контролюючому органі, до

якого дану Заяву направлено. Інформацію про отримання та реєстрації Заяви у контролюючому органі платник може переглянути в вкладці «Вхідні документи» меню «Вхідні/вихідні документи» Електронного кабінету.

Відновлення реєстрації податкових накладних

25.05.2022 р. Президент України підписав Закон № 2260-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану" (законопроект № 7360).

Згідно з пояснювальною запискою, Законом запропоновано три основні зміни до ПКУ з відновлення:

1) відновити податковий обов'язок платників податків, в яких є можливість виконувати свої податкові обов'язки, у частині:

- дотримання термінів реєстрації податкових накладних (ПН) та розрахунків коригування (РК) в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН);
- подання податкової звітності;
- сплати податків;

2) відновити камеральні та документальні перевірки податкової звітності;

3) відновити відшкодування сум ПДВ з бюджету.

За Законом у випадку відсутності у платника податків можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок з дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності, зокрема звітності, передбаченої п. 46.2 ПКУ, реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання е-документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяг обігу пального або спирту етилового тощо, платники податків звільняються від передбаченої цим Кодексом відповідальності з обов'язковим виконанням таких обов'язків протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Якщо така можливість є, то такі платники податків звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання таких обов'язків, граничний термін виконання яких припадає на період починаючи з 24.02.2022 р. до дня набрання чинності Законом України № 2260-IX за умови:

- реєстрації такими платниками ПН та РК в ЄРПН до 15.07.2022 р.;
- подання податкової звітності до 20.07.2022 р.;
- сплати податків та зборів у строк не пізніше 31.07.2022 р.

Водночас платники ПДВ зобов'язані забезпечити у вищенаведені строки реєстрацію ПН/РК в ЄРПН, граничний термін реєстрації яких припадає на періоди, зазначені у п. 69.1 підрозд. 10 розд. XX ПКУ, та уточнити (привести у відповідність) податковий кредит, задекларований платниками на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів, з урахуванням даних ПН та/або РК, зареєстрованих в ЄРПН.

Як детальніше повідомив радник прем'єр-міністра Я. Железняк:

Реєстрація податкових накладних за лютий-травень 2022 р. передбачена до 15 липня 2022 р.

Платники податків звільняються від відповідальності за несвоєчасну звітність чи сплату податків за період з 24 лютого 2022 р., якщо ці податкові обов'язки виконано протягом 60 днів з дня відновлення таких можливостей.

Відновлюється обов'язковий зв'язок сплати податків та звітності для платників, які мають можливість своєчасно виконувати цей обов'язок. Перелік документів, які підтверджують подальшу неможливість виконання по їх обов'язковим установкам Мінфіном.

Платники податку, які перейшли на спрощену систему оподаткування зі сплатою 2 % податку, звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання додаткових обов'язкових повідомлень з 24 лютого 2022 р. до переходу на систему спрощення, за умови виконання таких обов'язкових заходів протягом 60 днів із дня переходу на спрощену систему.

Платники податків, які справляють помилки до 20 липня 2022 р., звільняються від штрафних санкцій.

Суми податкового кредиту включено за ті товари, які потім знищено внаслідок війни, включаються до податкового кредиту, але не підлягають бюджетному відшкодуванню.

Дозволяється ввозити автобуси, вантажівки та спецмашини (коди 8702, 8704 та 8705), які відповідають Євро-3, але забороняється їх відчужувати протягом 3 років.

Чинності Закон набрав з 28 травня 2022 р. Зміни до пп. 69.2 та 69.11 підрозд. 10 розд. XX ПКУ у частині камеральних перевірок декларацій та уточнюючих розрахунків (у разі їх подання), до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, наберуть чинності з 2 червня 2022 р.

Нова податкова накладна

На сайті Medoc.ua звертається увага на те, що з

27.05.2022 р. набуває чинності Закон України від 12.05.2022 № 2260-IX, яким відновлено податковий обов'язок платників податків, в яких є можливість виконувати свої податкові обов'язки, у частині дотримання термінів реєстрації податкових накладних (ПН) та розрахунків коригування (РК) в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН).

Згідно з вимогами Закону реєстрація податкових накладних за лютий-травень 2022 р. передбачена до 15 липня 2022 р. Отже, до 15.07.2022 р. необхідно зареєструвати всі ПН, РК, які через воєнний стан неможливо було зареєструвати раніше.

На виконання наказу Мінфіну від 17.01.2022 р. № 15 з 1 березня 2022 р. застосовуються нові форми ПН/РК:

- J/F1201013 Податкова накладна;
- J/F1201113 Додаток №1 до ПН;
- J/F1201213 Додаток №2 до ПН. Розрахунок коригування кількісних і вартісних показників до ПН.

У програмі М.Е.Дос нові форми доступні, починаючи з оновлення 11.02.076.

Враховуючи, що нові версії ПН/РК щойно з'явилися, а діють вони з 01.03.2022 р., у допомогу користувачам у М.Е.Дос є можливість конвертації ранніх версій ПН/РК у нову 13-ту версію.

А саме, конвертація ранніх 8-х – 12-х версій ПН/РК у нову 13-ту версію ПН/РК виконується автоматично у разі копіювання та імпорту.

Детальніше можна дізнатися на офіційному сайті М.Е.Дос, у статті за назвою «Конвертація старих форм ПН та РК у оновлену версію».

підготувала Поліна Курнаєва